

ACTA MVSEI APVLENSIS

APULUM LV

series *ARCHAEOLOGICA ET ANTHROPOLOGICA*

Fondator

ION BERCIU

Editor

GABRIEL T. RUSTOIU

Colegiul editorial

RADU ARDEVAN - Universitatea „Babeş-Bolyai”, Cluj-Napoca

NIKOLAUS BOROFFKA - Deutsches Archäologisches Institut, Berlin

DANIEL DUMITRAN - Universitatea „1 Decembrie 1918”, Alba Iulia

NICOLAE GUDEA - Cluj-Napoca

VALER MOGA - Universitatea „1 Decembrie 1918”, Alba Iulia

CHRISTOPHER F. E. PARE - Universitatea „Johannes Gutenberg”, Mainz

ZENO KARL PINTER - Universitatea „Lucian Blaga”, Sibiu

MARIUS PORUMB - Institutul de Arheologie și Istoria Artei, Cluj-Napoca

VOLKER WOLLMANN - Obrigheim

Colegiul de redacție

HORIA CIUGUDEAN - director

RADU OTA - secretar de redacție

GEORGE BOUNEGRU - membru

CONSTANTIN INEL - membru

Adresa de corespondență:

MUZEUL NAȚIONAL AL UNIRII

510010 ALBA IULIA

Str. Mihai Viteazul, 12-14

Tel. 0258/813300

revista.apulum@yahoo.com

www.mnuai.ro; www.muzeuluniriiialba.ro; www.anuarulapulum.ro

Correspondence address:

MUZEUL NAȚIONAL AL UNIRII

RO – 510010 ALBA IULIA

Mihai Viteazul St., 12-14

Tel. (+40) (258) 813300

© 2018 MUZEUL NAȚIONAL AL UNIRII, ALBA IULIA

ISSN – 1013-428X

ISSN – 2247 – 8701

ISSN-L – 2247 – 8701

ACTA MVSEI APVLENSIS

APVLVM

LV

series *ARCHAEOLOGICA ET ANTHROPOLOGICA*

ALBA IULIA

MMXVIII

Tehnoredactare: RADU OTA

Traducerea și verificarea textelor în limba engleză: ADINA GOȘA

Textele nepublicate nu se restituie.

S U M A R

CONTENTS – SOMMAIRE – INHALT

STUDII – STUDIES

SABIN ADRIAN LUCA, HORIA CIUGUDEAN, O depunere rituală aparținând culturii Petrești descoperită la Uioara de jos <i>A ritual deposition assigned to the Petrești culture found at Uioara de jos</i>	9
MIHAELA-MARIA BARBU, MIHAI GLIGOR, Industria litică cioplită aparținând grupului cultural Foeni din situl de la Alba Iulia- „Lumea Nouă” (jud. Alba) (I) <i>Chipped lithic industry belonging to Foeni cultural group from Alba Iulia - Lumea Nouă archaeological site (Alba county) (I)</i>	23
CRISTIAN IOAN POPA, Through the darkness of prehistory. The pyxis or the Coțofeni oil lamp from Gheja <i>Prin întunericul preistoriei. Pyxida sau candela Coțofeni de la Gheja</i>	57
CAROL KACSÓ, Așezarea din epoca bronzului de la Oarța de Sus – Dealul Stremțului <i>Die Bronzezeitliche Siedlung von Oarța de Sus – Dealul Stremțului</i>	67
MARIUS-MIHAI CIUTĂ, Un colier din aur cu pandantive și o pereche de cercei, din aur, din situl cetății dacice de la Căpâlna (com. Săsciori, jud. Alba) <i>A golden necklace with pendants and a pair of golden earrings From Dacian fortress Căpâlna (Săsciori village, Alba county)</i>	87
RADU CIOBANU, Pictorul roman la lucru – detalii tehnice și câteva probleme de iconografie ale picturii antice de șevalet <i>Le peintre romain au travail – details techniques et quelques problemes sur l’iconographie de la peinture antique de chevalet</i>	125
CĂTĂLIN PAVEL, The only Icarus statuette from Dacia: a military appropriation of the Icarus myth? <i>Singura statueta a lui Icar din Dacia: mitul lui Icar în mediul militar?</i>	155
FLORIN CIULAVU, MIHAELA BLEOANCĂ, Contribuții la studiul	

	sectorului sudic al canabelor romane de la Apulum / <i>Municipium Septimium Apulense</i> . Raport preliminar privind cercetările arheologice preventive de la Alba Iulia, str. Izvorului, nr. 5 <i>Contributions to the study of the southern sector of Roman canabae from Apulum / Municipium Septimium Apulense. Preliminary report on preventive archaeological research from Alba Iulia, str. Izvorului, no. 5</i>	171
MIHAELA BLEOANCĂ,	Instrumente medicale descoperite recent la Apulum <i>Medical instruments recently discovered at Apulum</i>	219
ADRIAN COSMIN BOLOG, OVIDIU MAXIM OARGĂ,	O nouă cercetare în necropola romană de la Apulum, Dealul Furcilor-„, Podei“ <i>A new research in the Roman necropolis from Apulum, Dealul Furcilor - „, Podei“</i>	229
DAN ANGHEL, GEORGE VALENTIN BOUNEGRU,	O stelă funerară descoperită la Ighiu, jud. Alba <i>A funerary stela discovered at Ighiu, Alba county</i>	251
AUREL DRAGOTĂ, MIHAI BLĂJAN,	The military entourage of Gyula as shown by the burial place in Alba Iulia – <i>Izvorul Împăratului</i> (10 th -11 th century) <i>Anturajul militar al lui Gyula ilustrat de cimitirul de la Alba Iulia – Izvorul Împăratului (sec. X-XI)</i>	259
AUREL DRAGOTĂ, VALENTIN DELEANU, GABRIEL TIBERIU RUSTOIU, ANCA MATIȘ, MIHAI BLĂJAN,	Tipologia inventarului din cimitirul de la Alba Iulia - <i>Izvorul Împăratului</i> (sec. X-XI) <i>The categorization of the funeral artefacts from Alba Iulia – Izvorul Împăratului cemetery site</i>	325
MONICA-ELENA POPESCU,	Considerații privind un pandantiv bizantin de la Alba Iulia - <i>Izvorul Împăratului</i> <i>Observations about a Byzantine pendant from Alba Iulia - Emperor's Spring</i>	353
LAURA MAGDAN, AUREL DRAGOTĂ,	Cercetările arheologice de la Alba Iulia - <i>Canton C.F.R. (1961-1962)</i> <i>Archaeological excavations from Alba Iulia - Canton C.F.R (1961-1962)</i>	361
RADU OTA, CRISTIAN TITUS FLORESCU, BOGDAN PÂCLIȘAN,	Alba Iulia și invaziile turco-tătare din anii 1658 și 1661, reflectate prin descoperiri arheologice recente <i>Alba Iulia and the Turkish-Tartar invasions from 1658 and 1661, reflected by recent archaeological discoveries</i>	379

RESTAURARE – CONSERVARE – INVESTIGAȚII
RESTORATION – CONSERVATION – INVESTIGATIONS

- SORIN ȘERBAN, Reconstituirea unei cupe din perioada romană
Restoring a bowl of the Roman period 391

RECENZII ȘI NOTE DE LECTURĂ
REVIEWS AND READER'S NOTES

- SABIN ADRIAN LUCA, Cosmin Ioan Suciu, *Cultura Vinča în Transilvania*, Bibliotheca Brukenthal XLIV, Sibiu, 2009, Editura ALTIP, ISBN 978-973-117-250-7 397
- CRISTINEL FÂNTÂNEANU, Ion Tuțulescu, *Perioada de tranziție spre epoca bronzului în zona deluroasă și montană a Olteniei*, Tg. Jiu, Ed. Măiastra, 2016, 280 pagini, 83 figuri, 5 hărți 417
- RADU OTA, Mihai Chiriac, *Bazinul Târnavelor în epoca romană*, Mediaș, Iași, Editura Studis, 2016, 232 pagini, 23 figuri color 421
- FLORIN CIULAVU, Carmen Maria Petolescu, *Daco-Moesica. Studii de numismatică și gliptică*. Ediție îngrijită de Constantin C. Petolescu și Ștefan Vasiliță, București, Editura Academiei Române, 2017, 364 p 425
- RADU CIOBANU, P. Wilkinson, *Pompeii – An Archaeological Guide*, London, New York, 2017, 240 pag., 32 planșe color, 60 fig. alb negru 427
- RADU OTA, Iosif Vasile Ferencz, *Muzeul din Deva. Arc peste timp*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2017, 166 pagini 429
- RADU OTA, Horațiu Groza, *Muzeul de Istorie din Turda (1943-2013)*, Cluj-Napoca, Editura Grinta, Editura Risoprint, Cluj-Napoca, 2013, 137 pagini, 103 imagini alb-negru și color 433
- Lista autorilor 437

**UN COLIER DIN AUR CU PANDANTIVE ȘI O PERECHE DE CERCEL,
DIN AUR, DIN SITUL CETĂȚII DACICE DE LA CĂPÂLNA (COM.
SĂSCIORI, JUD. ALBA)**

Marius-Mihai CIUȚĂ
Universitatea „Lucian Blaga” Sibiu

In honorem Barbara Deppert-Lippitz

Cuvinte cheie: investigație penală, recuperare, artefacte din aur, cetate dacică, Căpâlna, jud. Alba.

Key words: penal investigation, recovery, golden artifacts, Dacian fortress, Căpâlna, Alba County.

La 28 ianuarie 2009, Muzeul Național al Unirii din Alba Iulia primea în colecțiile sale un lot de artefacte antice, compus din 3 piese, recuperat cu două zile înainte din Frankfurt am Main (Germania). *Bijuteriile călătore*, cum au mai fost numite de-a lungul investigațiilor judiciare, reveneau, în sfârșit, acasă, la mai bine de 7 ani de la sustragerea din contextul lor original, cetatea dacică de la Căpâlna, după îndelungate peregrinări în mai multe țări europene. A urmat, evident, inventarierea și clasarea, în categoria *Tezaur* a Patrimoniului Cultural Național¹. Lumea științifică a oscilat, de la bun început, între încântarea sinceră a recuperării și depunerii în colecția muzeului a unor astfel de piese remarcabile (destul de rare chiar și pentru arheologi!) și scepticismul legat de contextul de proveniență, respectiv de încadrarea cultural-cronologică a lor, propusă de cei desemnați să efectueze expertizele de specialitate în cadrul urmăririi penale².

Iată de ce, la momentul de față, când procesul penal care a vizat sustragerea și traficul acestor piese³ este finalizat printr-o sentință definitivă⁴,

¹ *Colier* - nr. inv. D. 4709; *Cercel nr. 1* (4 perle) nr. inv. D. 4710; *Cercel nr. 2* (3 perle) Nr. inv. D. 4711. Piesele au fost clasate, prin ordin al ministrului culturii: OMCCPN nr. 2222 din 02.06.2009, în categoria Tezaur. Vezi site-ul web cimec: <http://clasate.cimec.ro/detalii.asp?k=0AF04AFFD7D34E22A2C887285BA05634>.

² Până în prezent, artefactele au fost prezentate, descriptiv, în catalogul de expoziție *Aurul și argintul antic al României*, București, 2013 (Fântâneau 2013, p. 307-308), în catalogul *Milenia Opes*, apărut sub egida Inspectoratului General al Poliției Române (București, 2015), precum și într-un articol din revista *Astra*, Brașov (Ciută 2015, p. 65-71). În cadrul urmăririi penale, au fost dispuse mai multe rapoarte de expertiză de specialitate.

³ Urmărirea penală a fost efectuată în cadrul dosarului penal nr. 131/P/2006, conexasă la dosarul 300/P/2010, în supravegherea Parchetului de pe lângă Curtea de Apel Alba Iulia, fiind disjunct din cel cu nr. 440/P/2008, respectiv 151/P/2005, numite, generic: *Dosarele Aurului Dacic*. Informații din rechizitoriul care a însoțit dosarul la prima instanță (depus la 24. 09. 2012 la Tribunalul

respectiv când experții în cea de a doua epocă a fierului au posibilitatea de a se apleca mai atent, în sfârșit, asupra acestei descoperiri arheologice, revine obligația autorului, care a făcut parte din echipa investigativă, de a oferi cât mai multe detalii legate de circumstanțele descoperirii artefactelor, pentru cât mai corecta interpretare a semnificației lor, a rolului/funcționalității pe care l-au jucat în epoca în care au fost confecționate, utilizate, depuse și/sau abandonate.

Patrimoniul cultural național, așa cum este el definit și tratat în societatea românească la început de mileniu III, are, fără nici o îndoială, un destin aflat sub semnul nefericirii, al incapacității și uneori chiar al absurdului. Rândurile care urmează cuprind o istorisire care, de la bun început trebuie precizat, reprezintă o excepție. Una prea izolată într-o regulă prea generală: aceea a pierderii, iremediabile, a unor părți din patrimoniul cultural, prin *braconarea* siturilor arheologice și exportarea ilegală a produselor infracțiunii.

“Povestea” colierului și a cerceilor începe undeva în anul 2001, în cetatea dacică de la Căpâlna, situată în Munții Sebeșului⁵. După ani de detecții febrile în cetățile dacice din Munții Orăștiei⁶ - epicentrul civilizației dacice - una din grupările de braconieri ai siturilor arheologice, avându-i ca lideri pe B. D-L. și M. M. din Deva, cel mai probabil ca urmare a concurenței acerbe instaurate după descoperirea în proximitatea Sarmizegetusei Regia, între 1998 și 2001, a deja celebrelor brățări multispiralice (brasarde) din aur și a tezaurilor monetare, a decis să ”abordeze” și cetățile ”secundare” ale sistemului defensiv dacic, concentrat pe Munții Șureanu, în speranța descoperirii altor tezaure valoroase.

Una dintre acestea a fost cea de la Căpâlna (com. Săsciori, jud. Alba), necunoscută anterior de detectoriști, datorită poziției ei oarecum *periferice*, dar și a inexistenței, la acea vreme, a unor grupări infracționale specializate în acest sens în localitățile din zonă⁷. Altfel spus, aici nu exista concurența!

Hunedoara), precum și date din dosarul propriu-zis se regăsesc în studiul de față. Nu vom folosi numele complete ale inculpaților și condamnaților, din motive evidente, însă vom indica sursele *mass-media*, de unde pot fi accesate aceste date: https://adevarul.ro/locale/hunedoara/soarta-romanului-condamnat-furtul-30-kilograme-aur-dacic-cómoara-nu-mai-fost-gasita-20-ani-1_5a77079ddf52022f752e6fbf/index.html (site accesat la 05.07.2018).

⁴ Prin sentința din decembrie 2016, reconfirmată în decembrie 2017, cei doi lideri ai grupării care a sustras piesele din situl arheologic au fost condamnați la pedepse cu închisoarea, iar unul dintre inculpații care au exportat ilegal piesele din țară, a fost condamnat la închisoare, cu suspendare, în condițiile recuperării parțiale a prejudiciului.

⁵ Situl a fost cercetat sistematic, parțial, în cea de a doua jumătate a secolului XX: Glodariu, Moga 1989, p. 14-19; Glodariu, Moga 2006, p. 14-18, Borangic 2017, p. 132-134.

⁶ Lazăr 2008; Lazăr 2009; Ciută, Condruz 2013; Ciută 2015.

⁷ În recente studii, în care încercăm să distingem evoluția profilului detectoristului, insistam asupra faptului că pe Valea Orăștiei (jud. Hunedoara) au existat premisele ca localnicii, inspirați de legendele locului, să caute după comori. Acest lucru nu este valabil pentru Valea Sebeșului, unde nu se poate vorbi de existența unor grupuri de căutători de comori locali. Există însă un numitor

Cercetată sporadic, începând din prima jumătate a secolului trecut și apoi sistematic în anii 50-60 și 80⁸, cetatea își dezvăluie o mică parte din secrete, suficiente însă pentru a se cunoaște faptul că ea aparținuse sistemului mai sus amintit al Regatului Dac (sec. I a.Chr – începutul sec. II p.Chr), că fusese construită cândva către finalul domniei lui Burebista (sau imediat după acesta), că zidurile sale fuseseră realizate în aceeași tehnică cu cea surprinsă la cetatea contemporană de la Costești - *Cetățuie*, că fusese amplasată într-o poziție dominantă, strategică, greu accesibilă, ce controla Valea Sebeșului și comunicarea spre sud, spre Polovragi⁹, făcând legătura cu cetatea de la Tilișca, spre est și cu cea de la Cugir, spre vest, că intrarea în cetate fusese flancată de două turnuri patrulatere (un turn locuință și un turn de poartă), în centrul ei se afla acropola, pe o platformă de stâncă relativ rectangulară, iar pe terasa dinspre sud-est se afla un templu (**Fig. 4**). S-a considerat că cetatea a fost cucerită în primul război daco-roman de corpul de cavalerie al lui Lusius Quietus¹⁰ - care ar fi cucerit și cetățile de la Tilișca și Cugir - fiind apoi parțial demantelată, iar la începutul celui de al doilea război a fost refăcută în grabă, sfârșind apoi prin a fi incendiată¹¹. În fine, fortificația (sau ce a mai rămas din ea), a fost reutilizată, în evul mediu, probabil ca punct de observație fortificat.

Inclusă în anul 1999 pe lista UNESCO, odată cu celelalte 5 fortificații similare din munții Orăștiei¹², cetatea dacică de la Căpâlna este relativ ușor de abordat acum, fiind foarte aproape (cca. 2 km) de DN 67C (Transalpina), pe un drum accesibil doar autoturismelor de teren (pe Valea Gărgălăului, la nord) sau o potecă accesibilă, la sud (Pârâul Râpii) (**Fig.1**). Începând cu anii 2001-2002, în

comun: *omerta* celor de pe Valea Sebeșului, care, deși nu au fost părtași (direct) la detecțiile ilegale, nu au fost dispuși să ofere date directe investigatorilor judiciari.

⁸ Glodariu, Moga 1989; Glodariu, Moga 2006; <https://patrimoniul.gov.ro/component/content/article/17-monumente-istorice/unesco/92-cetatile-dacice-din-muntii-orastiei> (site accesat la 05.07.2018), Borangic 2017, p. 137-149.

⁹ Glodariu, Moga 1989, p. 126-130; Glodariu, Moga 2006, p. 142-146; Pescaru, Pescaru 2009, p. 47-51.

¹⁰ Ipoteză cu care I. Glodariu nu a fost de acord, deoarece considera că acest corp de cavalerie ar fi avut alt itinerariu (Glodariu, Moga 1989, p. 130; Glodariu, Moga 2006, p. 146), ca să nu stăruim și asupra logicii militare prin care unități de cavalerie pot cuceri o cetate din piatră.

¹¹ Glodariu, Moga 1989, p. 126-130; Glodariu, Moga 2006, p. 142-146; Borangic 2017, p. 137-149.

¹² *Lista monumentelor patrimoniului mondial UNESCO*, având nr. de identificare cod 609-006 [1999]: sat Căpâlna, com. Săsciori, jud. Alba cod LMI - AB-I-s-A-00020, coord. 23° 36' E, 45° 48' N.906. Cetățile sunt protejate și prin *Ordonanța Guvernului nr. 47/30 ianuarie 2000 privind stabilirea unor măsuri de protecție a monumentelor istorice care fac parte din Lista patrimoniului mondial*, aprobată cu modificări și completări prin Legea nr. 564 din 19 octombrie 2001. Se adaugă HG. 1268/2010 privind aprobarea Programului de protecție și gestiune a monumentelor istorice înscrise în Lista patrimoniului mondial UNESCO, publicată în MO nr. 11 din 5 ianuarie 2011, ce prevedea constituirea unor *Comitete de Organizare*, care să-și împartă atribuții clare în privința planurilor de management pentru gestionarea Monumentelor. Pentru cetățile dacice, aceste Comitete au fost create de către Consiliile Județene (Alba și Hunedoara). Cetatea Căpâlna se află în paza și administrarea Consiliului Județean Alba, prin Muzeul Național al Unirii Alba Iulia.

arealul acesteia s-a înregistrat creșterea evidentă a numărului semnalărilor de braconieri ai siturilor arheologice, dotați cu detectoare de metale!

În primăvara anului 2001, doi arheologi din Alba Iulia semnalau primele gropi lăsate de detectoriști pe terasele din interiorul cetății¹³. Atrăgea atenția una cu aspect de secțiune/sondaj arheologic în forma literei L (6 X 2,5 X 1 m), pe o terasă de lângă acropolă (**fig. 2, 6**). Groapa era neastupată. După aspectul ei și al pământului excavat se putea bănuși că fusese săpată recent. În cuprinsul ei, la o mai atentă observare, se aflau oase și fragmente metalice de mici dimensiuni, cu patina specifică artefactelor antice (**fig. 6**). În luna octombrie, arheologii reveniți au constatat aceeași situație: *groapa de braconaj de mari dimensiuni, iar în interiorul și în jurul cetății (în special pe versanții și terasele de pe extremitatea nordică și estică) apăruseră noi gropi (12-15), de mai mici dimensiuni. Au sesizat urme de vetre de foc, resturi menajere, resturi de ambalaje alimentare și un ziar din Deva: „Piața de la A la Z”*¹⁴.

Circumstanțele în care s-au efectuat braconajele nu sunt exacte, cetatea nebeneficiind de pază sau de o expunere, să-i spunem, turistică, și nici măcar de un responsabil care să o verifice periodic - deși vorbim despre un monument UNESCO¹⁵. Este cert însă faptul că braconierii se simțeau suficient de siguri pe ei în timp ce acționau în situl arheologic, deoarece nu au făcut nici un efort pentru a-și șterge urmele. Astfel, după 3-4 ani, în anul 2006, la momentul efectuării primelor cercetări la fața locului în cadrul investigațiilor judiciare, cetatea era încă împânzită de gropi cu diverse dimensiuni, neastupate, asociate cu resturi menajere (pungi de plastic inscripționate cu numele unor firme din

¹³ Din investigațiile efectuate rezultă că în incinta Cetății, pe una din terasele interioare (situată la nord-vest de acropolă), arheologii CIP și MS, au semnalat prezența unei gropi recent săpate, de dimensiuni apreciabile (6 X 2,5 X 1 m), pe care de la bun început au bănușit-o ca fiind făcută de „braconierii” despre care se auzise, la acea vreme, în lumea arheologilor, că acționează în cetățile dacice. Groapa era adâncită până la cca. 1 m, iar în apropiere au văzut vatra unui foc, precum și unele piese arheologice scoase probabil din groapă (fragment de rășniță din piatră și fragmente ceramice), care au fost predate la Muzeul din Sebeș. CIP a sesizat în profilul gropii lipsa stratului propriu-zis de cultură, ceea ce confirmă faptul că este o terasă destinată unui spațiu cultic, probabil unui sanctuar. La coborârea spre sat, arheologii s-au întâlnit cu o femeie în vârstă, ce era cu vacile la păscut, pe care MS a întrebat-o dacă știe cine a făcut gropile de sus din cetate. Bătrâna i-a spus că au fost mai multe persoane (3-4) „care au mers de mai multe ori în cetate, cu unelte de săpat și cu un aparat mai ciudat” (probabil un detector de metale). După una din acțiunile din cetate persoanele „s-au lăudat în sat că au găsit sârme de aur” și alte obiecte „vechi” și chiar au făcut un „chef” la cârciuma satului). Bătrâna a afirmat și faptul că a fost să vadă și ea groapa din cetate, și că pe fundul ei, pe o lespede de piatră, se afla un schelet uman (Extras din dosarul penal 131/P/2006).

¹⁴ Extras din dosarul penal 131/P/2006.

¹⁵ Abia din anul 2006, urmare a deschiderii primului dosar penal, sub supravegherea Parchetului de pe lângă Tribunalul Alba (131/P/2006), respectiv a apelurilor repetate ale structurilor judiciare, cetatea a beneficiat de un paznic, un localnic, proprietarul gospodăriei aflate cel mai aproape de cetate, acesta fiind angajat de Consiliul Județean Alba.

Deva și din Hunedoara, ziare etc.), ce indicau proveniența celor care au efectuat aici prospecții și săpături ilegale. Singurii care i-au ”deranjat” pe braconieri, ocazional, au fost localnicii, proprietarii terenurilor care erau cu animalele la pășunat, precum și unii angajați ai primăriei comunei, care au sunat la 112¹⁶, nefiind lămuriți de intențiile celor care urcau la cetate cu mașini de teren și echipamente de camuflajacompaniate de detectoare de metale¹⁷. Este relevant în acest sens un episod din 2002, când doi tineri cu domiciliul în Deva, G. C-D și C. M., au fost opriți și legitimați de o patrulă de jandarmi, cercetările ulterioare dovedind legătura directă dintre aceștia și liderii B. D.-L. și M. M¹⁸.

În luna aprilie a anului 2003, tot urmare a unui astfel de apel, la fața locului s-a deplasat ofițerul de poliție din cadrul Serviciului de Investigatii Criminale al I.P.J. Alba - ce avea în responsabilitate linia de muncă patrimoniu cultural național¹⁹ - împreună cu directorul de atunci al D.J.C.C.P.C.N. Alba și un arheolog de la aceeași instituție²⁰, precum și un arheolog de la muzeul din Sebeș. Cu acest prilej au fost identificate noi gropi în cetate, iar în una dintre acestea, din zona terasei de sud-est din interiorul cetății, au fost găsite mai multe fragmente provenite de la un obiect din cupru sau bronz, fiind fotografiate *in situ*²¹ (**Fig. 7**). Lipsa oricăror alte probe a făcut ca acest caz să fie unul clasat, iar groapa a rămas neacoperită, martor tăcut al *crimelor* înfăptuite pe terasele cetății.

¹⁶ Din investigațiile efectuate a reieșit, de pildă, faptul că la 15.07. 2002, consilierul local Mircea Bodea, aflând că în cetate se află persoane cu detectoare de metale, sună la 112, la fața locului deplasându-se echipaje de jandarmi, care i-au legitimat pe doi tineri din Deva, care coborau din cetate, identificați ulterior ca făcând parte din asociația condusă de B.D.-L. Bodea a justificat atitudinea sa printr-o formă de patriotism local, el fiind deranjat de activitățile braconierilor arheologici (Extras din dosarul 131/P/2006).

¹⁷ Trebuie să precizăm faptul că primul lucrător pe linia de muncă ce viza protejerea patrimoniului cultural național, în cadrul I.P.J. Alba, a fost desemnat doar în anul 2003, acesta fiind un ofițer judiciarist, fără specializare în domeniul PCN. Abia în ianuarie 2006 la această instituție a fost recrutat un arheolog specialist.

¹⁸ Episodul a fost confirmat, ulterior, de alți martori din Căpâlna: *Lazăr Ioana (fiica fostului paznic din anii 80, Maier Vasile) și fiica sa, Crăciun Miriana: cu ocazia unei acțiuni de mai multe zile de braconaj arheologic organizat al unei echipe de tineri, în punctul numit „În Dos” (aflat pe o terasă situată spre nord-est de Cetate, în pădure), unde și-au stabilit și baza de corturi, la reclamația lui Bodea Mircea, din Căpâlna, au venit jandarmii din Alba Iulia, însă nu i-au prins pe infractori, deoarece aceștia au abandonat „celofanele” (corturile) și au fugit. Investigațiile ulterioare, rămase în evidențele Inspectoratului de Jandarmi Alba, au dovedit că a fost vorba despre Grecu Constantin-Doru și Cristescu Marian, din Deva, membrii ai grupării mai sus amintite.*

¹⁹ Inspectorul principal (la acel moment) Radu Tomuța. Proces-verbal din dosarul 131/P/2006.

²⁰ Dan Dorin Ovidiu și Gabriel Tiberiu Rustoiu.

²¹ *Un indiciu foarte important este acela al prezenței unei pungi din plastic, ce provenea de la o societate comercială din Deva (vezi Fig. 7b). Tot cu această ocazie s-a constatat faptul că porțiuni importante ale zidului cetății au fost vandalizate, blocurile de piatră fiind dizlocate din poziția lor inițială și prăvălite la pământ (Fig. 7). La coborârea din cetate, au luat cu ei în mașină un bătrân, care le spunea că un localnic din Căpâlna (în urma investigațiilor am aflat că numele său este Mircea Bodea), care are o mașină 4 X 4, urcă frecvent la Cetate împreună cu unii indivizi*

În vara anului 2004, la restaurantul *Izvorul Decebal* (situat la intrarea dinspre Arad în mun. Deva), B. D.-L., liderul grupării ce acționa în cetatea de la Căpâlna, a avut o întâlnire cu diverse persoane, în cadrul discuțiilor purtate precizându-se și oferta de vânzare a unui tezaur alcătuit din ”*colier cu pandantive și doi cercei, de la Căpâlna*”. Tranzacția a fost supravegheată de organele specializate ale poliției judiciare²².

La 6 aprilie 2005, organele judiciare au fost sesizate de D. E., despre un *tezaur alcătuit dintr-un colier cu pandantive și doi cercei din aur, sustras în perioada 2002-2003 (?) din situl arheologic al cetății dacice de la Căpâlna, jud. Alba, de echipa de braconaj a lui B. D.-L.* Tezaurul era păstrat în garanție de acesta, fiind oferit spre vânzare, împreună cu monede antice²³. S-a aflat astfel că între anii 2004-2005, în orașul Deva, ”placa turnantă a criminalității organizate și a traficului de artefacte de proveniență arheologică”, *în lumea bună cu dare de mână*, a circulat o dischetă *floppy 3,5*”, ce conținea 14 fișiere de tip imagine, cu fotografii ce înfățișau un colier cu pandantive de formă romboidală (biconică), asociat unei perechi de cercei, modelați în forma *Nodului lui Herakles*, ce aveau în centru o montură de piatră translucidă, maronie.

S-a reușit obținerea unei copii a dischetei, de la unul din ”locotenenții” lui C. I. (cel care cumpărase între timp setul de bijuterii de la B. D.-L.), astfel că, în aprilie 2005, imaginile tezaurului compus din colierul cu pandantive și cercei au ajuns la echipa judiciară care tocmai pornise ancheta privind recuperarea tezaurului dacice. Fotografiile pieselor au fost expuse pe pagina web a Poliției Române ca ”bunuri căutate”. Se putea observa clar faptul că la acel moment se aflau 27 de pandantive atașate de colier, dintre care unul, situat la mijloc, se prezenta rupt, lipsind jumătatea distală. Deși fotografiile erau de o calitate slabă - fiind făcute probabil cu un telefon mobil²⁴ sau o cameră neperformantă, pe bancheta din piele neagră a unui autoturism de teren (**Fig. 5/a-c**) - piesele atrăgeau atenția prin rafinamentul lucrăturii și calitatea estetică, elemente ce pledau, indiscutabil, pentru apartenența lor la epoca antică. Unele fotografii, cu un filtru verzui, făceau dificilă distingerea exactă a culorii originale a metalului din care erau confecționate, respectiv identificarea acestuia. Una singură părea să redea culoarea galbenă a colierului și cerceilor, sugerând posibilitatea ca acestea să fi fost confecționate din aur (**fig. 5/a**).

Din investigații a reieșit faptul că B. D.-L. a reușit să vândă lui C. I. *colierul și cerceii ”de la Căpâlna*”, în 2004-2005, cu prețul de 15.000 Euro. C.

străini, unde ei afirmă că merg să se distreze la „grătare”, dar că duc cu ei și unelte de săpat (Extras din dosarul 131/P/2006, al Parchetului de pe lângă Tribunalul Alba).

²² Rechizitoriul 2012, p. 47. Aici se află transcrierile discuțiilor ce au avut loc.

²³ Rechizitoriul 2012, p. 47. Proces-verbal de predare dischetă. Extras din dosarul 301/P/2010.

²⁴ Investigația a confirmat faptul că fotografiile au fost realizate la 1.06.2004, cu un telefon mobil, marca Nokia 7650.

I., liderul altei grupări implicate în valorificarea *la București* a artefactelor sustrate din situri, le oferea cu 35.000 Euro, iar martorii D. B. și C. C. le ofertau în Deva²⁵, fiind cumpărate, în fine, de H. R., colector din Hunedoara.

În mai 2005, când în Deva au fost efectuate mai multe percheziții la suspexții din dosarul *Aurul Dacilor*, în agenda personală a lui C. I., apăreau în 4 locuri - reportat cu mare atenție, din 17 martie 2004, până în mai 2005, pe pagini succesive - următoarele mențiuni: ”*colier cu 2 cercei din aur - 20.000 Euro*”, ”*colier cu 2 cercei din aur - 35.000 Euro*”²⁶. A fost primul indiciu concret care confirma legătura între artefactele oferite spre vânzare și deținătorul temporar al lor, respectiv a fost prima confirmare legată de materialul din care erau confecționate. C. I., actualmente condamnat, a afirmat că: bunurile reprezentau *o moștenire de familie*, respectiv că: *nu le mai are*.

În 5 iunie 2005, cu ocazia unui simpozion al Muzeului Unirii, organizat în colaborare cu D.J.C.C.P.C.N. Alba și o Asociație istorică din Alba Iulia, s-a organizat o excursie la Cetatea de la Căpâlna, la care au participat angajați ai muzeului, consilieri al Direcției, cadre universitare, studenți. La fața locului au fost făcute fotografiile asupra *gropii mari* (surprinsă din 2001), constatându-se colmatarea sa (**Fig. 6**). S-au sesizat și alte gropi, mai recente, ocazie cu care s-a pus în discuție problema pazei cetății.

Un prim demers efectuat în cadrul urmăririi penale a fost acela al dispunerii unui prim *raport de expertiză* asupra imaginilor celor trei artefacte. Obiectivele stabilite în *Ordonanță* erau următoarele: ce reprezintă obiectele arheologice prezentate în fotografiile digitale; dacă obiectele reprezintă bunuri arheologice aparținând patrimoniului cultural național; să se stabilească dacă obiectele din imaginile foto conțin toate elementele necesare identificării, pentru a se determina cu certitudine calitatea sa de bun arheologic aparținând patrimoniului cultural național; să se stabilească dacă obiectele sunt originale sau copii ale obiectelor de patrimoniu și utilizate drept material de comparație; să se stabilească: metalul din care au fost confecționate obiectele, greutatea lor estimativă, vechimea și valoarea de piață a obiectelor arheologice în litigiu²⁷. Expertului i s-au pus la dispoziție cele 14 imagini foto ale pieselor, precum și informațiile ce rezultau din materialele de anchetă, respectiv că fuseseră sustrate din situl de la Căpâlna.

Raportul a concluzionat că: ”*obiectele supuse analizei de față pot proveni din această fortificație, parțial cercetată sistematic anterior de către specialiști (...), par a proveni din cadrul aceleiași context, prin morfologia și tehnicile de modelare dovedind oarecare unitate și complementaritate artistică, făcând,*

²⁵ Rechizitoriu 2012, p. 47-49, 55, 73. Transcrieri de convorbiri telefonice din care rezultă originea ”tezaurului” din cetatea dacică de la Căpâlna..

²⁶ Rechizitoriu 2012 p. 49 și dosarul cauzei. În dosar se află paginile agendei, scanate.

²⁷ Ordonanța din 02. 03. 2006, emisă de Parchetul Tribunalului Alba. Raportul a fost conceput de dr. Vasile Moga, arheolog expert al Muzeului Național al Unirii din Alba Iulia, la 17. 03. 2006.

probabil, parte din același ansamblu. Din cauza imposibilității analizei directe, precum și a calității precare a fotografiilor digitale, rezultatele expuse pot fi „influențate”, în sensul posibilității apariției unor erori. Cele trei piese par a fi fost confecționate din aur, cel mai probabil în aliaj cu argint. Astfel se explică tenta ușor verzuie, nobilă, ce apare pe unele din fotografii. Cu titlu de ipoteză de lucru, este foarte posibil ca ele să aparțină mediului dacic transilvănean, ca importuri din lumea greacă (elenistică) - în special colierul - sau scordiscă, sau, mai puțin probabil, scitică - (în special cerceii). Repertorierea acestor tipuri de podoabă cuprinde foarte puține elemente, marea majoritate a lor din argint, provenind din diferite situri din Transilvania și Banat. Maniera obținerii unui colier-suport, prin împletirea unor fire obținute din fascicularea (înmănunchierea) mai multor fire foarte subțiri, creând efectul de piesă delicată, fragilă, prețioasă prin tehnica migăloasă a realizării filigranate. Urmărind locurile de proveniență a pieselor analoage vom observa o oarecare circumscriere a lor în jurul arealului M-ților Orăștiei și Șureanu. Cerceii își găsesc, la rândul lor, cele mai apropiate analogii în cadrul unor piese realizate din argint. În concluzie, cerceii și colierul în litigiu aparțin unei categorii de obiecte arheologice care se încadrează în patrimoniul cultural național, foarte probabil clasa tezaur și este imperios necesară recuperarea pieselor în cauză. Putem preciza că piesele supuse expertizei nu par a fi copii, ci sunt mai degrabă piese originale. În urma examinării imaginilor și a elementelor probatorii din dosar, putem afirma că piesele supuse expertizei par a fi lucrate din aur, foarte probabil în aliaj cu argint sau alte metale rare - ce conferă duritate acestui metal - conform culorilor și nuanțelor distinse, evaluate la cca. 30-35.000\$. Colierele cu pandantive alcătuiesc o grupă morfologică rarisimă în orfevrăria dacică, a secolelor I. a.Chr. - I. p.Chr., caracterizată prin expresii unitare pe spații largi. Regiunea în care poate fi presupusă originea modelului, sau a prototipului brățărilor spiralice cu placă terminală, ar trebui căutată în sudul Transilvaniei sau în Banat, poate chiar în zona Munților Orăștiei, unde se concentrează un număr sporit de exemplare, care excelează printr-o ornamentare abundentă și rafinată a terminațiilor. Pe baza întregii analize și argumentației expuse mai sus, apreciem că piesele de aur aflate în litigiu pot proveni, cu foarte mare probabilitate, din situl arheologic Căpâlna (jud. Alba) - fortificație militară secundată de o așezare civilă - ce se află în strânsă legătură cu capitala politică și spirituală a Daciei preromane: Sarmizegetusa Regia. Aceste piese ilustrează cea mai înaltă structură socială a societății și a spiritualității dacice, precum și unul din palierele cele mai rafinate ale tehnologiei antice a artei metalurgiei aurului. Cu titlu de curiozitate, este ușor frapantă situația în care, piesele tratate în expertiza de față, realizate din aur, își găsesc cele mai apropiate analogii în cadrul pieselor confecționate din argint și descoperite în situri arheologice de epocă dacică, în aceeași manieră în care, în cazul expertizei realizate de specialiștii Muzeului Național de

*Istorie asupra brățării din aur spiralate cu capete zoomorfe, cele mai apropiate analogii (singurele dealțfel) erau semnalate tot în cazul unor piese confecționate din argint*²⁸.

Ca atare, la debutul investigațiilor judiciare²⁹, se știa că între anii 2001-2003, *dintr-o groapă din cetatea dacică de la Căpâlna*, fuseseră sustrate un colier din aur cu pendants și o pereche de cercei, de către o echipă al cărei lider era B. D.-L., că în 2004 acestea erau oferite spre vânzare, respectiv că în 2005 acestea se aflau deja la un alt personaj din Deva, C. I., care încercase, mai departe, să le valorifice cât mai avantajos, în București. Fuseseră obținute imaginile pieselor, însă fără nici o altă dată sau element de identificare. Doar unele indicii, neverificate, ne arătau că cele trei piese ar fi părăsit deja teritoriul țării, deoarece se miza pe găsirea unor cumpărători *mai generoși*.

În timpul derulării investigațiilor judiciare, în 2006, localnicii au oferit detalii sumare legate de identitatea celor care au săpat gropile din cetate, sau de intervalul producerii lor. Un martor din localitate, Cioroga Gheorghe, cu domiciliul situat în apropierea punctului "Feriga", a confirmat "activități intense" ale detectoriștilor în intervalul 2002-2003, când a surprins, de mai multe ori, doi tineri cu un detector de metale pe un versant situat la nord-vest de cetate, aflat la cca. 1 km distanță, în punctul "Feriga" (**Fig. 1**), situat în hinterlandul cetății, unde au fost semnalate mai multe amenajări în formă de terasă³⁰. Acesta a mai precizat că a sesizat o groapă a acestora, pe fundul căreia a identificat amprenta unui vas, despre care a aflat ulterior că *era o căldare din cupru în care se afla aur*. A fost identificată femeia, care a povestit arheologilor în anul 2001 despre episodul (vezi nota 13) cu groapa de pe terasa cetății și "sârma de aur"³¹. În fața anchetatorilor, la luarea declarației scrise, femeia nu a mai recunoscut aceste lucruri, însă a confirmat, și ea, faptul că la "Feriga", detectoriștii au descoperit obiecte din aur.

Au fost efectuate investigații specifice, fiind culese informații legate de activitățile de detecții ilegale din arealul Cetății³². Au fost constatate frecvente

²⁸ Moga 2006 (Dosarul 131/P/2006 – 300/P/2010).

²⁹ Inițial furtul celor trei piese a făcut obiectul dosarului 131/P/2006, supravegheat de Parchetul de pe lângă Tribunalul Alba Iulia, pentru ca, ulterior, acesta să fie conexas la dosarul penal 300/P/2008, aflat în supravegherea Parchetului Curții de Apel Alba Iulia, fiind vorba despre aceeași grupare care a descoperit și sustras și tezaurul monetar de la *Șesul Căprăreței* (1998).

³⁰ Din declarația lui Zamora Ilie, *la fața locului, unde (detectoriștii N.N.) ajunseseră cu mașini de teren și detectoare de metale s-a identificat chiar și un bordei (amenajare în pământ) unde bănuiește că au stat peste noapte. De asemenea ne-a confirmat faptul că situl a fost vizitat de cercetători români (este posibil ca el să fie cel care a oferit informații echipei care a fost în Conducerea în teren din 15. 08. 2003, vezi nota anterioară) și chiar de studenți din Slovacia, care aveau un translator (o fată tânără). El a identificat și locuința sorei ultimului paznic al Cetății (Maier Constantin, decedat în anii '80), la casa cu nr. 289. Extras din dosarul 131/P/2006.*

³¹ Identificată ca Jinariu Ana, din Căpâlna (Dosar penal 131/P/2006).

³² Lazăr Vasile a confirmat faptul că o serie de persoane au fost la Cetate în ultimii 3-4 ani, cu mașini de teren (verde, cu număr de Sibiu și alta, albastru metalizat, cu număr de Alba). Tot el a

gropi de diferite dimensiuni (în număr de peste 100), răspândite pe întreaga suprafață a fortificației, precum și în imediata apropiere a ei, pe terasele amenajate antropice spre nord-est și spre sud-est (**Fig. 7**). Unele dintre ele, fiind mai vechi, erau colmatate, altele, mai recente, erau acoperite de frunze. Au fost identificate și gropi acoperite cu glijă, în scopul ascunderii activităților de săpături ilegale, trădând *moduri de operare* diferite și, poate, persoane diferite. Au fost identificate vetre de foc, utilizate în repetate rânduri, resturi menajere etc.

O serie de blocuri de piatră ecarisată, din structura conservată în elevație a zidurilor cetății (*murus dacicus*), dar și a *Turnurilor locuință*, au fost găsite dislocate și prăbușite, abandonate într-o stare necorespunzătoare, dovedind faptul că în structura acestora au existat elemente metalice care au atras atenția detectoriștilor (**Fig. 7**). Situl arheologic, puternic afectat de actele de „vandalism”, se prezenta într-o stare deplorabilă. S-a procedat la fotografierea tuturor acestor stări de fapt și la informarea instituțiilor responsabile³³.

Un martor surpriză s-a dovedit a fi C. S-M., din altă grupare de detectoriști (din Orăștioara de Sus), care, într-o declarație dată în alt dosar penal (172/P/2005), în contextul descrierii pe larg a activităților grupării B. D-L și M. M. a precizat: *”băieții de la Deva au găsit un colier de aur cu pandantive pe la cetatea dacică de la Căpâlna ... care a stârnit un mare interes printre noi”*.

În noiembrie 2007, cu prilejul unei conferințe internaționale de comunicări științifice desfășurate la Alba Iulia, imaginile colierului și ale cerceilor de pe discheta de la Deva au fost prezentate ca *piese aflate în căutare (most wanted)* de către investigatori. O expertă în orfevrărie antică, participantă la manifestare, a comunicat investigatorilor români că a văzut imagini ale pieselor la un dealer/bijutier sârb din Frankfurt am Main (Germania): Zlatko Pleșa. Era a doua confirmare a existenței pieselor, dar și confirmarea mai puțin fericitei situații a scoaterii lor, ilegale, din țară. Fișierele originale cu cele trei fotografii digitale ale pieselor, au fost puse la dispoziția anchetatorilor, direct din Frankfurt, în decembrie 2007 (**Fig. 8**). Originea podoabelor era precizată de collectorul sârb, în modul cel mai direct și fără echivoc, fișierele având denumiri relevante: *rumunsko*, *rumunsko02* și *rumunsko03*. Acesta a confirmat și faptul că *”cerceii și colierul proveneau din Transilvania, au fost oferiți la vânzare, în Serbia, de doi*

comunicat faptul că în anul precedent, aceleași echipe au descoperit pe dealul aflat spre vest de cetate (Dealul Cornetul) „un ceaun cu aur”, în locul unde acum se află o stână. Aparatele identificate scoteau „țuituri” și chiar au fost martori la descoperirea unui obiect metalic. Mircea Bodea, consilier la Primăria din Săsciori, a precizat că în anul 2002 o echipă de tineri, veniți cu o mașină de teren cu număr de Hunedoara, ce purtau haine de camuflaj, ochelari de soare, erau solizi, înalți (“ca membrii unui comando”), au descins în sat și au pus întrebări cu privire la localizarea cetății. A anunțat șeful de post din Săsciori și Jandarmeria din Alba, însă nu au fost prinși în flagrant. Ulterior, la declarația dată, martorul a manifestat un comportament disimulat.

³³ În urma acestui demers, din vara anului 2006, cetatea a avut paznic, angajat al C. J. Alba.

români” și că ”au călătorit mult, prin toată Europa”³⁴. Investigațiile din dosar au confirmat ulterior, faptul că micul tezaur a fost scos din țară, în august 2008, de traficanții C. C. și H. R., prin punctul de frontieră de la Porțile de Fier II, pentru ca, ulterior, după multe peregrinări, să se întoarcă tot în ... Clisura Dunării³⁵.

De acum *era luată urma* artefactelor. A intervenit o situație surprizătoare, produsă de unul din inculpații din dosar, care, în încercarea de a-și dovedi *buna credință*, a promis să pornească pe cont propriu o investigație, în lumea *ocultată* a traficanților de artefacte, în încercarea de a le localiza și chiar de a le recupera, prin propriile lui resurse. Ghidat de informațiile oferite de investigatori, dar și de persoanele de contact, inculpatul a dat de urma podoabelor și le-a cumpărat, plătind deținătorului suma de 20.000 Euro³⁶.

În fine, artefactele au luat, din nou, drumul lung al Germaniei, către Frankfurt, penultima lor oprire, unde au fost verificate de expertul german, care a anunțat echipa investigativă din România³⁷. A urmat deplasarea de urgență la Frankfurt, de unde piesele au fost ridicate. Cu acel prilej a fost constatată lipsa unui pandantiv, păstrat probabil ca *suvenir* de unul din posesorii vremelnici ai colierului. La prima și ultima oprire în drumul spre casă, într-un hotel de mâna a doua din Szeged, cele trei artefacte au fost fotografiate (**Fig. 10**). A doua zi, 28 ianuarie, piesele erau predate Muzeului Național al Unirii din Alba Iulia.

Tezaurul.

Colier (nr. inv. D4709): L. totală = 34 cm, Greutate = 73,08 gr., L. veriga de prindere = 1,5 cm, L. verigi de înmănușare (rotunde) = 1,1 cm, Grosime colier (*link in link*) = 0,4 cm; **Pendantive**: L. pandantiv (fără veriga de prindere de colier) = 1,4-1,5 cm, L. pandantiv (cu veriga de prindere de colier) = 1,8 - 1,9 cm, Lățime pandantiv (diametru) = 0,7 cm.

Cercel 1 (4 perle) (nr. inv. D4710) Diam. Maxim = 3,61 cm; diam. min. = 3,1 cm, Gr. = 14,07 gr., Diam. min. verigă = 0,2 cm, Diam. max. verigă (zona torsadată) = 0,4 cm, L. medalion = 2,3 cm, Lățime maximă medalion = 1,5 cm, Lățime minimă medalion = 1,00 cm, Diam. piatră = 1,0 - 0,8 cm;

Cercel 2 (3 perle) nr. inv. D4711: Diam. max. = 3,07 cm; diam. min. = 2,9 cm, Gr. = 13,43 gr, Diam. min. verigă = 0,2 cm, Diam. max. verigă (zona torsadată) = 0,4 cm, Lungime Medalion = 2,3 cm, Lățime maximă medalion = 1,5 cm, Lățime minimă medalion = 1,00 cm, Diam. piatră = 0,9 - 0,7 cm.

*

³⁴ Rechizitoriu 2012, p. 51-52.

³⁵ Rechizitoriu 2012, p. 50.

³⁶ Codul penal, atât cel vechi cât și cel nou, prevede anumite *clauze de impunitate*, cu alte cuvinte, inculpatul care contribuie la aflarea adevărului și la recuperarea bunurilor furate, sau recunoaște faptele comise, beneficiază de circumstanțe atenuante. Rechizitoriu 2012, p. 52-53.

³⁷ Mesajul a fost: *Ouăle sunt în cuib!*

Odată recuperate, era necesară reluarea demersurilor de expertizare, de data aceasta ”cu piesele pe masă”. Au fost dispuse trei expertize: muzeografică (comparativă, tipologico-stilistică), metalografică (set complex de analize elementale ale aliajului din care au fost confecționate) și traseologică³⁸.

Expertiza metalografică a fost efectuată concomitent cu cea muzeografică, de către un colectiv de la IFIN – HH București împreună cu un expert al Muzeului Național de Istorie a României³⁹: ”pentru determinările nedistructive de compoziție elementală s-a folosit metoda Fluorescenței de Raze X - acronim XRF (X-Ray Fluorescence). Această metodă analitică, nedistructivă, constă în determinarea calitativă și cantitativă a elementelor chimice într-o probă de analizat. Pentru obținerea rezultatelor experimentale s-au folosit trei spectrometre XRF: unul de tip clasic, unul portabil cu tub de raze X (anod din rhodiu) X-MET 3000TX și un spectrometru staționar cu tub de raze X (anod din molibden) SPECTRO MIDEX.

Nr. inv. MNUAI D4709 - Colier din sârmă subțire de aur, cu profil circular, împletită strâns, în tehnica ”ochi în ochi”, având lungimea de 340 mm. Sârma, cu un diametru de la 0,53 la 0,59 mm, a fost obținută printr-un proces de trefilare destul de rudimentar. Firul a fost ușor torsionat, pentru a conferi bijuteriei un efect decorativ suplimentar. Corpul colierului este compus din cinci trese, întreșesute, tot cu fir de aur (**Fig. 16**). Colierul decorat cu un șir 27 de pandantive de formă bitronconică, terminate cu câte o perlă, lucrate de asemenea din sârmă fină de aur rulată și sudată. Pandantivele sunt de două tipuri: unele simple (**Fig. 12/c**) și altele având zona ecuatorială decorată cu cerculețe de fir (**Fig. 12/b**). Acestea sunt dispuse alternativ, cu excepția primelor două dinspre ”capul B” (cel cu mecanismul de închidere), care sunt de același fel - decorate cu cerculețe pe linia mediană (**Fig. 12/a**). Pandantivele sunt fixate de corpul colierului prin verigi circulare, lucrate din tablă de aur, atașate mecanic de un fir al treselor, cu ajutorul unei verigi din sârmă (**Fig. 12**). Examinarea piesei indică faptul că meșterul bijutier a lăsat libere locurile unde urmau să fie atașate pandantivele, încă din faza de realizare a treselor (**Fig. 15**). Capetele colierului au fost ranforsate cu câte un tub carenat, realizat din folie rulată și sudată, prevăzut cu o verigă sudată (**Fig. 13-14**). Mecanismul de închidere constă dintr-o închizătoare simplă, din sârmă metalică mai groasă, lungă de 15 mm. Mecanismul este deformat și probabil rupt, după descoperire (**Fig. 14**). Sârma folosită pentru realizarea lui este produsă prin batere la rece. Dintre cele 27 pandantive ale colierului, existente într-un anumit moment, după descoperirea colierului, în prezent unul este păstrat numai pe jumătate (”nr. 14”, dinspre

³⁸ Ordonanțele au fost dispuse în 04. 02. 2009, în dosarul penal 440/P/2008.

³⁹ Constantinescu *et alii* 2009. Raportul a fost depus la dosar la 09. 03. 2009. Redăm, parțial, din textul acestuia, cu indicarea unor imagini din Raport, fără a se păstra ordinea originală a ilustrației.

“capul A”, cel fără închizătoare) (**Fig. 11**), cealaltă jumătate fiind pierdută din vechime (?), altul (al doilea dinspre „capul A”) (**Fig. 15**) a fost remontat, în mod grosolan, după descoperire, iar unul (nr. 12, dinspre capul A) este, în prezent, lipsă, deși acest pendentiv figura într-o fotografie mai veche a obiectului, depusă la dosar (**Fig. 5a; 11**). Cele mai bune analogii stilistice și tehnice pentru colierul de la Căpâlna sunt oferite de o serie de pendants de argint, parte a unui fost colier, din tezaurul celtic târziu, din zona scordiscilor, descoperit la Židovar, lângă Vršeć, în Banatul sârbesc (**Fig. 16**). Tot acolo se poate remarca existența unui lanț de argint împletit strâns, în tehnica “ochi în ochi”, atașat unei “bulla” de argint, care oferă foarte strânse analogii tehnice cu colierul de la Căpâlna. Colierul expertizat poate fi datat într-un interval care se întinde între sfârșitul secolului II a.Chr. și prima jumătate a secolului I p.Chr.

Nr. inv. MNUAI D4710 (Fig. 17) Cercel de tâmplă, din aur, în forma “nodului lui Heracles”, realizat din trei sârme de aur, cu suprafața parțial secționată, pentru a da impresia de perle, incomplet sudate. Firele utilizate au fost produse prin trefilare și apoi au fost modelate cu un clește special. Veriga cercelului, cu mecanismul de închidere în formă de cârlig, este realizată din trei fire de sârmă torsionate, sudate și piliate la capăt (**Fig. 20**). Veriga este demarcată de restul corpului cercelului printr-o bandă circulară realizată din trei fire de aur sudate și decorate în tehnica pseudo-filigranului (**Fig. 17**). Corpul cercelului este decorat cu două rozete, dispuse în fața și în spatele unui *cabauchon*, realizate în tehnica pseudo-filigranului (**Fig. 17-18**) și o piatră artificială, din pastă de sticlă semitransparentă, de culoare brună (“bromură”), montată în *cabauchon* (**Fig. 17, 19**). Suprafața perlei de sticlă este matizată datorită uzurii mecanice și modificărilor structurale determinate de șederea îndelungată a sticlei în sol. La baza *cabauchonului* se află o altă perlă de aur (**Fig. 17**). Mecanismul de închidere constă dintr-o verigă din sârmă fină de aur, modelată în forma literei U întoarse, decorată cu pseudogranule și patru perle de aur. Pe lângă tehnica de trefilare și laminare, prin ciocănire la rece, la realizarea artefactului s-a folosit și pseudo-granulația, precum și sudura (**Fig. 18**).

Nr. inv. MNUAI D4711⁴⁰ Cercel de tâmplă din aur, în forma “nodului lui Heracles”, realizat din trei sârme de aur, cu un model de mici pătrate ștanțate pe suprafața firului parțial, pentru a da impresia de perle, incomplet sudate. Firele utilizate au fost produse prin trefilare și apoi au fost modelate cu un clește special, iar perlele, prin tehnica pseudo-granulației. (...). Atelier provincial, de tradiție elenistică târzie sau romană, sec. II-I a.Chr. - sec. I p.Chr., situat în Balcani.

⁴⁰ Precizăm faptul că cei doi cercei sunt identici, ca formă și tehnologie de confecționare, Diferențierea lor se face doar după lipsa unei perle la cel de-a doilea cercel (D4711).

Toate cele trei piese poartă urme ale utilizării îndelungate (trase și deformări specifice), precum și urme ale șederii în sol (depuneri și tasări).

În urma măsurătorilor prin metoda fluorescenței de raze X efectuate, s-au obținut compozițiile următoare⁴¹:

1. D4709 Colier aur Căpâlna: Au = 84,4%, Ag = 13,5%, Cu = 2%.
2. D4710 Cercel aur Căpâlna: Au = 76,3%, Ag = 20,2%, Cu = 2,8%.
3. D4711 Cercel aur Căpâlna: Au = 75,6%, Ag = 20,8%, Cu = 3,3%.

Nu se poate spune cu precizie dacă majoritatea aurului folosit la producerea colierului provine din rafinarea metalului nativ sau din retopirea unor obiecte sau monede mai vechi. În ceea ce privește cei doi cercei, ei nu conțin urme de staniu măsurabile, aliajul lor fiind unul de tip metalurgic, cu o cantitate relativ importantă de cupru adăugată pentru a le spori rezistența mecanică.

Judecând și după tehnică și stil, este foarte probabil ca atelierele în care s-au executat colierul și cerceii să fi fost plasate în locații diferite. În cazul atelierului unde s-a produs colierul, deoarece un procent considerabil din aliaj îl reprezintă aurul aluvionar, nu trebuie exclus faptul ca acesta să fi fost localizat în apropierea unei regiuni care dispunea de surse de aur aluvionar, în Serbia de Nord-Est, Banat, sau chiar în Transilvania.

Titlurile (conținutul în aur) celor trei obiecte sunt următoarele: Colierul are titlul de 20.3 carate, cercelul D4710 are titlul de 18.3 carate, cercelul D4711 are titlul de 18.2 carate. Cerceii sunt, practic, identici din punct de vedere compozițional, deci au fost executați, cel mai probabil, din același lingou și din aceeași șarjă (...). În concluzie, în mod indubitabil, piesele supuse expertizei sunt bijuterii antice autentice⁴².

Raportul de expertiză traseologică, dispus în cauză, efectuat la INEC – filiala Cluj și Institutul de Arheologie și Istoria Artei din Cluj-Napoca⁴³, a scos în evidență faptul că toate cele trei piese prezintă urme specifice ale utilizării (purtării) îndelungate, ale uzurii specifice în urma expunerii, nefiind exclusă utilizarea lor de mai multe persoane (transmise de-a lungul mai multor generații), prin moștenire și/sau vânzare. Microtrasele specifice utilizării (purtării) îndelungate (frecare/lustruire, lovire/deformare, zgâriere), sunt completate de *stigmatete* specifice păstrării în pământ (deformări prin tasare), la care se adaugă depunerile de sol, excelent păstrate în spațiile greu accesibile ale pieselor, care confirmă specificul artefactelor păstrate în contexte arheologice.

Un supliment de expertiză muzeografică a fost dispus prin *Ordonanța* din 01. 04. 2010, prin care s-a solicitat estimarea valorii de circulație pe piața de antichități a tezaurului compus din colier cu pandantive și cerceii de aur. Acest

⁴¹ Constantinescu *et alii* 2009 (extras din dosarul penal 300/P/2010).

⁴² Constantinescu *et alii* 2009 (extras din dosarul penal 300/P/2010).

⁴³ Alămoreanu, Găzdac 2009.

supliment de expertiză a fost realizat de expertul Muzeului Național de Istorie a României, fiind deus la dosar la 21. 04. 2010⁴⁴. ”Colierul de aur cu pandantive bitronconice și cerceiidecorați cu motivul ”nodului lui Herakles” și aplicații de sticlă de culoare brună, montate în cabochon, reprezintă un ansamblu de o raritate excepțională a patrimoniului cultural național și european, fiind, în același timp și piese de o calitate artistică, tehnică și documentar-istorică cu totul remarcabile. Colierul de aur cu pandantive reprezintă, până în prezent, un UNICAT în cadrul descoperirilor arheologice din perioada dacică clasică (secolele II î. e. n. – I e. n.) de pe teritoriul României și din regiunile învecinate, locuite de această etnie antică. Cerceiidecorați cu motivul ”nodului lui Herakles” și aplicații din sticlă de culoare brună, montate în cabochon, provenind de la Căpâlna (jud. Alba), reprezintă unele dintre cele mai elaborate exemplare din această serie cunoscute, până în prezent, în regiunile nordice ale Balcanilor. Având în vedere calitatea de unicat, calitatea artistică, execuția tehnică și semnificația documentar-istorică a colierului de aur cu pandantive bitronconice de la Căpâlna (jud. Alba), evaluez valoarea circulatorie a piesei expertizate la suma de 75.000 €, iar în cazul cerceilor de aur evaluez valoarea circulatorie a fiecărei piese expertizate la suma de 12.500 €, respectiv la un total de 25.000 €”⁴⁵.

În fine, câteva scurte considerații legate de motivele figurative ale bijuteriilor. Tipul de colier realizat din fire împletite de tip ”za-în-za” (*neck-in-neck*, sau *foxtail*) este frecvent întâlnit în spațiul civilizației dacice. Astfel de coliere, din argint, au fost descoperite în numeroase situri ce gravitează în jurul cetăților și așezărilor din Transilvania și Banat⁴⁶, după cum și stilul realizării cerceilor prin torsadare apare în aceleași contexte⁴⁷. Nodul lui Hercule, a fost o temă preferată în bijuteria elenistică, atât pe diademe cât și pe cercei, dar care și-a păstrat popularitatea și în timpul epocii romane⁴⁸. Este posibil ca originea acestui motiv să fie undeva în Egipt, unde era utilizat cu scopuri apotropaice (ca amuletă). Era considerat deosebit de eficace în asistarea vindecării rănilor, dar apare și ca simbol al căsătoriei, asociat expresiei ”legarea nodului”. Recent, am semnalat oferirea spre vânzare, la o casă de licitații din Londra, a unei perechi de cercei asemănători, prezentați ca fiind ”cercei tracici cu nodul lui Heracles”⁴⁹.

Modul de realizare a cerceilor, prin răsucirea firelor, respectiv sistemul de prindere, este o altă caracteristică a bijuteriei elenistice, cu origini în cea etruscă⁵⁰.

⁴⁴ Oberländer-Târnoveanu 2010.

⁴⁵ Oberländer-Târnoveanu 2010.

⁴⁶ Rustoiu 1996, fig. 62/4, fig. 63/3.

⁴⁷ Rustoiu 1996, fig. 51.

⁴⁸ Higgins 1961, p. 159, pl. 45A, 46.

⁴⁹ https://antiquities.co.uk/index.php?option=com_eshop&view=product&id=4591&catid=35&Itemid=276

⁵⁰ Higgins 1961, p. 160-168, pl. 47.

Concluzii.

Recent au fost lansate, în literatura de specialitate, opinii care contestă localizarea contextului de proveniență a artefactelor ca fiind pe terasa de lângă acropola cetății dacice de la Căpâlna⁵¹ sau, mai mult, contestă însuși situl cetății, cu tot cu hinterlandul ei, ca *areal* de proveniență al acestora⁵². Ne aflăm în fața unei situații specifice, când *adevărul judiciar* este confruntat cu *adevărul istoric*, sau, mai degrabă, al deducției istorice⁵³. Nu este un caz izolat, iar pe măsură ce artefacte recuperate pe calea judiciară au fost, sunt și vor vedea lumina tiparului, astfel de situații vor exista, în mod inerent am putea spune.

Arheologii au fost, sunt și vor fi preocupați în mod constant de descrierea, clasificarea, seriarea și ordonarea entităților descoperite în contextele arheologice, condiții *sine qua non* ale unui demers științific. Orice teorie arheologică, construită pe astfel de entități *ordonate* (logic și rațional) este tributară stadiului de cunoștințe acumulate până la momentul emiterii ei (și de detenta intelectuală a cercetătorului care o emite). Orice noi realități, ce apar

⁵¹ Mai precis, este contestată apartenența pieselor la un *context funerar situat în interiorul cetății*, văzut ca un caz unic în peisajul funerar al Daciei preromane (Borangic 2017, p. 147-148, nota 811). Autorul consideră însă ca posibilă apartenența setului de bijuterii *unei importante femei din familia nobiliară rezidentă aici* (Borangic 2017, p. 147).

⁵² "Un alt exemplu privind incertitudinile care planează asupra informațiilor furnizate de inculpații din cazul „brățârilor dacice” îl constituie un set de podoabe de aur de tip grecesc (doi cercei și un lanț-colier cu pandantive, ambele lucrate în filigran), recuperate de poliție și despre care se afirmă, conform anchetei judiciare, că ar proveni dintr-un mormânt din cetatea dacică de la Căpâlna, jud. Alba (!?): vezi Fântâneau 2013. În primul rând, trebuie subliniat faptul că descoperirea unui mormânt în interiorul unei cetăți dacice cu ziduri de piatră ar fi o premieră nu numai în zona capitalei Regatului dac, dar și pentru întregul spațiu dacic. Aceasta pentru că manifestările funerare din perioada Regatului dac se desfășoară în altă parte, în afara așezărilor (spre exemplu la Cugir, mormintele tumulare din sec. I a.Chr. aparținând elitelor se află în afara așezării, în apropierea fortificației (...)). De aceea, localizarea și contextul descoperirii sunt dubioase și mă miră faptul că niciunul dintre arheologii care au avut posibilitatea să studieze sau să observe piesele respective nu a atras atenția asupra acestei neconcordanțe. În al doilea rând, astfel de seturi de podoabe de aur, formate din perechi de cercei și lanțuri-coliere, cu pandantive sau fără, sunt frecvente în necropolele elenistice târzii (sec. II-I a.Chr.), din orașele grecești de pe litoralul vestic și nord-vestic al Mării Negre. De aceea, se poate presupune că podoabele grecești de la „Căpâlna” au ajuns în posesia unor traficanți români mai degrabă în urma legăturilor de natură criminală existente cu grupuri similare din altă țară (poate Bulgaria, unde astfel de grupuri sunt foarte active, iar influența lor ajunge până la un nivel înalt economic și politic), fiind probabil braconate dintr-un sit arheologic de la Marea Neagră. De altfel, legăturile dintre interlopii români și cei din Bulgaria și Serbia, precum și traficul clandestin a unor bunuri de patrimoniu pe baza acestor conexiuni, au fost documentate și de ancheta judiciară” (Rustoiu 2016, p. 75, nota 7).

⁵³ Un studiu pe această temă și cu un titlu asemănător este în curs de elaborare. Sunt trecute în revistă cazurile fericite, în care contextul de proveniență al artefactelor recuperate rămâne unul cert, acceptat deopotrivă de judiciariști și arheologi, insistându-se însă, evident, pe situațiile în care concluziile celor două părți nu converg, existând astfel dubii asupra originii artefactelor. Utilizarea unor metode și mijloace relativ similare nu garantează obținerea unor ipoteze de lucru asemănătoare.

ulterior în peisajul dat de *teorie*, pot fi de natură să infirme sau, cel puțin, să oblige la remodelarea acesteia, de unde și o anumită rezistență în acceptarea noii situații din partea celor care au elaborat teoria.

Foarte rar (sau mai degrabă niciodată!), arheologii acceptă în teoriile lor posibilitatea accidentelor și/sau a hazardului. De regulă acestea sunt excluse din start, deși, istoria ne învață că acestea se întâmplă! Oarecum în această manieră, renumiți arheologi și experți români au contestat, de pildă, autenticitatea brățărilor multispiralice dacice din aur (brasardele)⁵⁴, deoarece ele ieșeau din tipare teoretice, anterior construite, după cum mult timp însăși existența unor astfel de artefacte în mediul dacic a fost văzută, cu mici excepții, ca o idee care: *nu se poate susține*⁵⁵. Reacțiile de acest fel tind să acționeze astfel precum un *pat al lui Procust*: ”ceea ce nu se regăsește în ceea ce se știa anterior, nu poate fi acceptat”. Să nu uităm însă că au existat și cazuri⁵⁶, când cei mai vehemenți contestatari, puși în fața evidențelor, au prezentat *mea culpa*.

Arheologii sunt, prin excelență, oameni de știință, care operează cu date exacte, cuantificabile și verificabile. Respingerea, sau punerea *a priori* sub semnul întrebării a oricăror informații provenite din cadrul surselor judiciare precum dosarele penale, este firească și poate chiar necesară, din acest punct de vedere. Trebuie să acceptăm, la acest moment, că informația provenienței celor trei podoabe din aur *din groapa situată pe terasa cetății* de la Căpâlna poate fi contestată, ea fiind indirectă și constituind de altfel doar o ipoteză de lucru, utilizată la un moment dat (!), de anchetatori. Nu poate fi trecut însă cu vederea faptul că pe parcursul întregii investigații judiciare (2006-2012), toate probele obținute (declarații, cercetări la fața locului, transcrieri de convorbiri, informații, verificări, expertize etc.), duc spre ideea că acestea *provin din cetatea de la Căpâlna*, în această accepțiune fiind inclus și hinterlandul cetății. Nu a existat nici un indiciu sau aluzie care să fi plasat locul de proveniență al setului de bijuterii în altă parte (sit, regiune, țară). Inculpații/condamnații din dosar, nu au

⁵⁴ Sunt deja bine cunoscute punctele de vedere exprimate public (!), în timpul urmăririi penale, de C-tin Preda și Al. Vulpe asupra autenticității brățărilor multispiralice dacice, susținute, tacit la acel moment, de mulți arheologi români, care nu puteau accepta ideea că astfel de artefacte ar fi putut fi ”ratate” de cercetările sistematice desfășurate de-a lungul a zeci de ani în cetățile din Munții Orăștiei. Această reticență, inerentă naturii umane, devine însă inexplicabilă în contextul în care specialiști de prim rang au ”anticipat” în studiile lor existența acestor piese (Medeleț 1994). ”Descoperirile” ilegale efectuate de căutătorii de comori în proximitatea cetăților dacice, sunt de natură a arunca o nouă perspectivă asupra modului particular în care a fost văzută și interpretată problema prezenței artefactelor din metale prețioase (în special din aur!), precum și a depunerilor de bunuri din metale prețioase (ascunse sau oferite votiv/apotropaic) în lumea dacică (Ciută, Condruz 2013). Mai mult, recente cercetări care au abordat în special *hinterlandul* cetăților, dovedesc că locuirile civile, *extra muros*, au fost mult mai complexe decât se credea.

⁵⁵ Expunerea *pozițiilor sceptice* și argumentarea lor, vor face obiectul unui viitor studiu.

⁵⁶ Dacă ar fi să ne gândim, păstrând proporțiile, doar la celebrul caz al lui Émile Cartailhac.

negat niciodată faptul că ele ar proveni din acest sit! Asta în ciuda faptului că acceptarea acestui lucru nu putea fi de natură a-i ajuta în vreun fel în dovedirea ”nevinovăției”. Altfel spus, legarea artefactelor de situl cetății Căpâlna nu a fost de natură a le aduce circumstanțe atenuante, ba chiar din contră. Apărarea inculpaților nu a fost tentată niciodată de negarea provenienței (contextului) artefactelor din situl cetății de la Căpâlna. Mai mult, toți martorii audiați, care au văzut piesele sau doar au auzit despre ele, au asociat colierul și cerceii din aur, în cel mai firesc mod cu putință, cu cetatea Căpâlna, informația fiind bazată pe relatările celor care le-au văzut efectiv, la Deva, când erau puse în vânzare! Parcurgerea celor 12 volume ale dosarului poate confirma cele precizate mai sus. Din toate investigațiile existente, în toate dosarele penale ce au ca obiect sustragerea și traficul de artefacte arheologice, nu au fost documentate legături ale grupărilor de *aurari* din Deva cu *omologii* lor din Bulgaria. Braconierii siturilor arheologice din Bulgaria au propriile lor canale de valorificare a artefactelor sustrate, iar tezaurul aflat în atenția noastră nu putea, dată fiind unicitatea și excepționala calitate a pieselor, să ajungă din Bulgaria tocmai în România, unde puterea de cumpărare era mică și deja erau în desfășurare anchete judiciare! Ideea contextului de proveniență dobrogean nu are argumente judiciare. În fine, dacă ar fi fost din Bulgaria, de ce colecatorul de la Frankfurt le-a denumit ”rumunsko”? Putea, la fel de bine, să le numească: ”bulgarsko”!

Este imposibil, la momentul de față, să putem localiza/identifica cu exactitate care este contextul din care au fost sustrate cele trei piese care fac obiectul prezentului studiu. Un demers necesar ar fi acela al identificării și inventarierii tuturor gropilor încă vizibile din arealul cetății de la Căpâlna, al prelevării de probe de sol, în scopul comparării acestora cu depunerile care se află încă pe cele trei piese. Din groapa cu aspect de sondaj din preajma acropolei, încă deschisă, ar putea fi sitat tot pământul, prilej cu care ar putea fi recuperate și alte artefacte. În fine, reluarea cercetărilor sistematice din cetatea de la Căpâlna ar putea să aducă multe elemente de clarificare, inclusiv pentru ceea ce a însemnat perioada anilor 2001-2006, în care situl a fost frecvent ”vizitat” de detectoriști. Altfel spus: adevărul se află încă în situl arheologic!

Fără îndoială, problema legată de identificarea contextului de proveniență a pieselor ridică multe alte întrebări: au fost cele trei piese părți ale unui set unitar?; au fost ele purtate efectiv de cineva care a locuit, fie și vremelnic, la cetate?; când au ajuns piesele aici?; au putut fi ele pierdute sau depuse?; ar putea fi piesele captură de război?; ar fi putut ajunge aici odată cu meșterul care le-a confecționat?; sunt ele opera aceluiași meșter? etc.

Numărul mare de gropi din arealul exterior, identificate pe terasele antropogene situate la sud și est de cetate - unele dincolo de pârâul Gărgălău, (punctul *Ferigă* etc.) - dar și pe culmea situată la vest de aceasta, ne fac să ne gândim dacă nu cumva colierul și cerceii au fost *depuși* în proximitatea ei, în

arealul locuirilor civile, mai precis la limita acestora, cu aceleași posibile semnificații votiv/apotropaice cu cele ale depunerilor similare din proximitatea fortificației și a Zonei Sacre de la *Sarmizegetusa Regia*⁵⁷. Și prezența unui sanctuar pe terasa de sud-est a cetății ar putea argumenta apartenența tezaurului la inventarul acestuia, depunerile de astfel de ofrande în temple fiind o ipoteză luată în considerare de specialiști⁵⁸.

Deși în cadrul cercetărilor arheologice de la Căpâlna au fost descoperite unelte specifice unui atelier de orfevrărie⁵⁹, precum și alte piese din metal ce trădau o tehnologie dezvoltată, dar și o artă a prelucrării metalelor, este greu de acceptat (chiar dacă nu întru totul a priori!), faptul că bijuteriile au fost confecționate, fie și de un meșter itinerant, în cadrul cetății de la Căpâlna⁶⁰.

Deocamdată, cu titlu de ipoteză de lucru, nu putem exclude total și ideea unui personaj aparținând elitei, nu neapărat de origine dacică (!), care le-ar fi putut purta și ar fi ajuns inopinat în cetate. Damantelarea zidurilor cetății la finalul primului război daco-roman poate fi asociată și cu prezența în perimetrul acestora a unor *observatori* ai Imperiului care să fi raportat cu privire la evoluția lucrărilor, după cum la incendierea finală a acestora puteau fi prezente astfel de elite. Nu este astfel exclus ca ultima persoană care le-a purtat, să aparțină perioadei finale a cetății, poate chiar a sfârșitului ei (documentată arheologic în cel de-al doilea război daco-roman).

Lumea dacică a secolelor I a.Chr - II p.Chr., în special acea a elitelor aristocratice, a fost una extrem de cosmopolită, permeabilă și dinamică⁶¹, astfel că produsele de lux, în special bijuteriile (din motive mai mult decât evidente!), au beneficiat de o circulație deosebită, atipică uneori. Cercetările mai recente în hinterlandul cetăților dacice, au scos la lumină frecvente artefacte considerate a fi importuri, din spațiile culturale adiacente lumii dacice (celtice, grecești, romane etc.), dovedindu-se astfel că în interiorul, dar și în jurul acestora, în așa zisa *zonă civilă*, pulsa o activitate comercială extrem de dinamică. În anul 1987,

⁵⁷ Ciută, Condruz 2013.

⁵⁸ Mateescu 2012, p. 112-117.

⁵⁹ Este vorba despre o nicovală, două ciocane și un clește (Glodariu, Moga 1989, p. 98-99, fig. 80; Glodariu, Moga 2006, p. 112, fig. 80). Posibil ca și alte obiecte să facă parte din același set.

⁶⁰ Deși tendința firească este aceea a negării acestui fapt (vezi Rustoiu 1996), să nu uităm că la Sarmizegetusa Regia, mai vechile dar și mai recente cercetări, prilejuate de descoperirea matriței de bronz, au relevant prezența unor truse de bijutier, precum și prelucrarea sticlei policrome pentru bijuterii, sugerând posibilitatea producerii unor astfel de piese (Florea et alii 2015, p. 120). La aceasta se adaugă și prezența, în imediata apropiere a cetății de la Căpâlna, a bogatelor depozite aluvionare din aur de pe valea Pianului, valea Cioarei, Vinerea și Răchita, exploatarea resursei aurifere fiind presupusă anterior (Borangic 2017, p. 146-147).

⁶¹ Există o bogată bibliografie recentă pe marginea importurilor din lumea dacică: Florea et alii 2015, p. 9, 117, 141-145; Rustoiu 2005; Ferencz, 2012, p. 79-84; Ferencz et alii 2017; Mustăța, Ferencz 2016; Plantos 2016; Spânu 2012, p. 162-166; Borangic 2017, p. 132-133.

în cadrul cercetărilor sistematice, la Căpâlna a fost descoperită o fibulă romană, semnificația prezenței acesteia neputând fi explicată de către autorul studiului dedicat acesteia⁶², dar contribuind la susținerea acestei idei.

În ultimă instanță, acceptând chiar o origine strict alohtonă (scordiscă, sau din arealul vestic și nord-vestic al Pontului Euxin de perioada elenistică târzie), trebuie să nu uităm nici un moment că avem de a face cu bijuterii, obiecte pe cât de valoroase și evidente indicatoare ale prestigiului, pe atât de puternic predispușe expunerii și circulației. În lumea antică bijuteriile pot parcurge itinerarii pe cât de îndepărtate, pe atât de imprevizibile, ”versatile”. Colierul cu pandantive și perechea de cercei din aur, ar putea, alături de alte piese spectaculoase descoperite în cetățile dacice, să sugereze fastul și bogăția unei aristocrații cosmopolite, a unei elite dornice de a-și etala statutul dominant.

Epilog.

În anul 2014 *mass-media* locală anunța debutul unor profunde operațiuni de conservare și restaurare a cetății de la Căpâlna, cu fonduri *extrem de generoase*⁶³. Erau avansate propuneri îndrăznețe de reconstituire 3D a fortificației. Nimic nu s-a schimbat în cetate până în momentul de față. Doar foarte multă vegetație, care a crescut pe terasele și versanții cetății.

În luna august a anului 2015, în cetatea Căpâlna au fost surprinși în flagrant doi *detectoriști*, din Cluj-Napoca, aflați în căutare de comori și *senzații tari*. De data aceasta norocul a surâs zeiței Clio, iar paznicul cetății - care își merită pe deplin titlul⁶⁴ - a alertat în timp util autoritățile. Braconierii sitului arheologic au fost prinși în flagrant și suportă rigorile legii, fiind trimiși în judecată și condamnați⁶⁵. Dar ce poate face un singur om (paznic) în fața unei arii protejate ce are peste 42 de hectare, pe un teren accidentat, împădurit, ostil, dar și a unor tineri bântuiți de *sindromul Indiana Jones*, dotați cu logistică modernă, aflați în căutarea comorilor neprețuite ale dacilor, dar și a celebrității presupuse *sine qua non* de descoperirea lor?

Ne-am fi așteptat ca după 15 ani de anchete, procese penale și condamnări grele la închisoare, cetățenii români să fi învățat ceva din

⁶² *Descoperirea este interesantă, deoarece este prima urmă arheologică de epocă romană, mai târzie decât cucerirea Daciei, fiind datată în sec II – prima jumătate a sec. III d. Chr, astfel de fibule fiind descoperite în mediile militare din provincia Dacia* (Rustoiu 1993, p. 157). Autorul consideră că: *fibula nu poate fi considerată dovadă a continuării locuirii în cetate, dar a fost probabil pierdută de un rezident al provinciei romane, fără a putea determina realitățile apropiate în care a avut loc acest eveniment* (Rustoiu 1993, p. 157).

⁶³https://adevarul.ro/locale/alba-iulia/foto-video-cetatea-dacica-capalna-restaurata-printr-un-proiect-5-milioane-euro-1_53294ad60d133766a8084e14/index.html; accesat la 07.07.2018.

⁶⁴ Gheorghe Aloman din Căpâlna.

⁶⁵ Dosarul penal nr. 1254/P/2015, supravegheat de Parchetul Curții de Apel Alba Iulia.

experiențele primilor *braconieri ai siturilor arheologice*⁶⁶. Se pare că nu. Mirajul comorilor ascunse și-a pus amprenta asupra unei generații lipsite de o scară a valorilor, iar *păcatul* tinde să se transmită. Acei braconieri, unii aflați în închisori unde își ispășesc pedeapsa, alții fugiți prin diverse țări, au rămas la fel de săraci, material și spiritual, dar prematur îmbătrâniți. Alții dintre ei au luat, de timpuriu, *drumul Styxului*, dovadă incontestabilă a Justiției Divine, atotputernice și atoteficiente. Poate că cei rămași în viață vor scrie, chiar ei, cândva, *"uitând că au uitat"*, despre aceste evenimente și își vor pune singuri întrebarea dacă a meritat efortul acesta blestemat, de a șterge - prin decontextualizarea artefactelor - și așa puținele dovezi arheologice care ne-au mai rămas *de la și despre* daci...

**A GOLDEN NECKLACE WITH PENDANTS AND A PAIR OF GOLDEN
EARRINGS FROM DACIAN FORTRESS CĂPÂLNA (SĂSCIORI VILLAGE,
ALBA COUNTY)**

SUMMARY

The present paper deals with a recovered hoard of gold Hellenistic style jewelries, stolen in 2001 from the Dacian fortress of Căpâlna. After 7 year of illegal trafficking of the artifacts on the *black market* of antiquities, the Romanian law enforcements recovered the hoard from Germany, with the generous support of an expert from Frankfurt am Main. An important detail is the reconstruction of the "discovery circumstances" inside of the protected area of Căpâlna fortress, by the archaeological poachers from Deva (Hunedoara County). The description of the pieces is also an important part of the study. The necklace has a main body made of thin, gold wire, with a circular profile and is tightly interlaced in the link in link style. In its median area has 27 pendants – one is missing and another one is cut in half. The wire, with a diameter of 0.53 and to 0.59 mm, was obtained through a quite rudimentary process of drawing. The wire is slightly twisted to give the jewel an extra ornamental look. The main body is made up of five interlaced gold braid. The pendants, which all end in a pearl also made of fine, gold, twisted and soldered wire, are made in the Hellenistic filigree technique out of thin, twisted wire, half of them being full, while the other half have a twisted wire in the middle area which gives the impression of an empty space. The pendants are distributed alternatively with the exception of the first two near "end B". The ends of the necklace are reinforced with a tube, made in rolled and soldered foil, with a soldered link. The closing system is very simple, consisting of a thicker metal-wire clasp of 15 mm. The wire of the clasp is made through cold peering. The gold earrings are made in the same Hellenistic style of a "Herakles knot", out of three gold wires, incompletely

⁶⁶ Dosarele desemnate generic sub numele *Aurul Dacilor*, prin intermediul cărora s-au recuperat în ultimii 10 ani - prin proceduri specifice de asistență judiciară internațională - mii de artefacte cu o semnificație pentru istoria antică, au fost coordonate de Parchetul de pe lângă Curtea de Apel Alba Iulia și, din 2016, de Parchetul de pe lângă Înalta Curte de Casație și Justiție, București.

soldered and partially sectioned, to echo the aspect of pearls. The wires were produced through drawing and were then modeled with a special pair of tongs. The shackle is delineated by the rest of the earring through a circular band made of three gold, soldered wires and decorated in the pseudo-filigree technique. The body of the earrings is decorated with two rosettes in front and behind a cabochon, made in the pseudo-filigree technique, and an artificial brown stone ("bromide"), made of semitransparent glass paste, set in the cabochon. The items come from a Western Balkan workshop around the inhabited by the Danubian Celts, located on the northern territory of Serbia and the western part of nowadays region of Banat (Romania). Nevertheless, one should not completely exclude the possibility that the items were made in a roving workshop on the territory of South-western Dacia. The technique used and the style of decoration prove the assimilation of late Hellenistic and Italic influences. The composition of the gold alloy is similar to the one used by jewelers in the late Hellenistic and Roman imperial periods.

EXPLANATION OF FIGURES

- Fig. 1. Aerial view of the Dacian fortress of Căpâlna, indicating the site, the protection area and the protected area. The yellow spot is the sector: *La Ferigă*.
- Fig. 2. Aerial view of Căpâlna fortress, northwest. The arrow indicates the large poachers pit (2001), still visible (Photo Zoltan Czajlik, MNIT).
- Fig. 3. Detail with the Peak of the Citadel (610 m) on which is the Dacian fortress Căpâlna. View from the West (photo M.-M. Ciută, 2007).
- Fig. 4. The indicator panel at the entrance to the fortress, with the topographic plan of the fortification, the archaeological research units and the related explanations (photo M.-M. Ciută, 2007).
- Fig. 5a-c. Photos of the necklace and earrings on the floppy disk recovered by the investigators in April 2005 (source: Penal file 131/P/2006).
- Fig. 6a-b. The poaching pit reported in 2001 (photo R. Totoianu, 2005).
- Fig. 7a-d. Photos taken in August 2003: a. The wall of the tower dwelling collapsed; b. plastic bag inscription of Deva locality; c-d. copper (bronze?) fragments (photo R. Totoianu 2003).
- Fig. 8a-c. The photographs made available to the investigators by the jeweler in Frankfurt am Main. a-b. The necklace still had the 27 pendants; c. the earrings (source: Penal file 300/P/2010).
- Fig. 9. The necklace and earrings at the time of takeover, January 27, 2009 (photo: M.-M. Ciută, 2009).
- Fig. 10. The gold necklace with pendants and the pair of gold earrings (photo: M.-M. Ciută, 2009). Missing a pendant.
- Fig. 11. The pendant necklace during the traceological expertise (photo by B. Constantinescu 2009).
- Fig. 12a-c. The necklace pendants. Type a (a-b) and type b (c).
- Fig. 13. The fastening system of the necklace (photo by B. Constantinescu 2009).
- Fig. 14. Fastening clamp of the necklace (photo by B. Constantinescu 2009).
- Fig. 15. Body of the necklace, with the move of a pendant.

- Fig. 16. Silver necklace with pendants from Zidovar (Serbia).
Fig. 17. Earring no. 1 (the one with 4 pearls) (photo by B. Constantinescu 2009).
Fig. 18. Detail of the earring ornament (the rosette and the weld).
Fig. 19. Capture detail of the “pearl” glass in *cabauchon* technique.
Fig. 20. Detail of the twist technique at the earrings.
Fig. 21. Macrophotography with details of soil deposits on the earrings.
Fig. 22. Pair of “Thracian earrings with Herakles knot” for sale by a London firm.
Fig. 23a-b. Images during metalographic investigations (photo by B. Constantinescu).

Bibliografie:

- Alămoreanu, Găzdac 2009
- *Raport de expertiză traseologică*, Cluj-Napoca, 2009, Dosar 300/P/2010.
- Borangic 2017 - C. Borangic, *Seniorii războiului în lumea dacică Elite militare din secolele II a.Chr.-II p.Chr. în spațiul carpato-dunărean*, Alba Iulia, 2017.
- Ciută 2015 - M-M. Ciută, „Afacerea ”Colierul””, *Astra*, S.N., Brașov, anul VI (XLIX), nr. 3-4 (343-344), 2015, p. 65-71.
- Ciută, Condruz 2013
- M-M. Ciută, A. Condruz, „Posibile orientări astronomice ale contextelor cu depuneri din aur și argint, din proximitatea Zonei sacre a Sarmizegetusei Regia (com. Orăștioara de Sus, jud. Hunedoara”, *Patrimonium*, III, București, 2013, p. 171-192.
- Constantinescu *et alii* 2009
- B. Constantinescu, E. Oberlander-Tărnoveanu, R. Bugoi, C. Păuna, D. Stan, *Raport de expertiză*, București, 9. 03. 2009 (Dosar penal 440/P/2008-300/P/2010)
- Fântâneau 2013
- C. Fântâneau, „Colierul cu pandantive și cercei de la Căpâlna (com. Săsciori, jud. Alba)”, (ed. E. Oberländer-Tărnoveanu) *Aurul și argintul antic al României. Catalog de expoziție*, București, Muzeul Național de Istorie, 2013, p. 207-208.
- Ferencz 2012 - I.V. Ferencz, ”Late Iron Age Brooch with Enamelled Plaque from Ardeu”, în *Marisia*, XXXII, 2012, p. 79-84.
- Ferencz *et alii* 2017
I.V. Ferencz, A. Rustoiu, A. Căsălean, ”O fibulă puternic profilată de la Ardeu. Considerații privind pătrunderea fibulelor provinciale romane în Dacia la începutul secolului I dHr”, în *Arhevest*, 2017, VI, p. 325-333.
- Florea *et alii* 2015 - G. Florea, S. Mustață, R. Mateescu, C. Cristescu, C. Bodo, L. Mateescu Suci, E. Iaroslavski, G. Gheorghiu, P. Pupeză, D. Cioată, *Matrița de bronz de la Sarmizegetusa Regia*, Cluj-Napoca, 2015.
- Higgins 1961 - R. A. Higgins, *Greek and Roman Jewellery*, London, 1961.
- Glodariu, Moga 1989
- I. Glodariu, V. Moga, *Cetatea dacică de la Căpâlna*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1989.

- Glodariu, Moga 2006
- I. Glodariu, V. Moga, *Cetatea dacică de la Căpâlna*, (ed. II), Alba Iulia, 2006.
- Lazăr 2008
- Aug. Lazăr, "Combaterea criminalității contra Patrimoniului Cultural Național", (ed. Aug. Lazăr *et alii*) *Patrimonium I*, București, 2008, Ed. Lumina Lex, p. 125-176.
- Lazăr 2009
- Aug. Lazăr, *Metodologia investigării infracțiunilor din domeniul patrimoniului cultural național*, *Patrimonium II*, Cluj-Napoca, 2009, p. 391-474.
- Mateescu 2012
- R. Mateescu, *Istoriile unui templu*, Cluj-Napoca, 2012
- Medeleț 1994
- Fl. Medeleț, *În legătură cu o mare spirală dacică de argint, aflată în muzeul național din Belgrad*, în *Analele Banatului*, III (Serie nouă), 1994, p. 192-230.
- Millenia Opes 2015
- (Ed. M. Sechelariu, P. Tobă, V. Vasile, M. Pitulescu, B. Carp) *Millenia Opes. Reîntregirea Bogăției Milenare a României*, Catalog, București, 2015, ISBN 978-973-0-20282-3.
- Moga 2006
- V. Moga, *Raport de expertiză nr. 1*, Alba Iulia, 17. 03. 2006 (dosar penal 172/P/2005 – 300/P/20010).
- Mustață, Ferencz 2016
- S. Mustață, I.V. Ferencz, *The Roman Bronze Vessels from the Dacian Fortress at Ardeu (Hunedoara County, Romania)*, în *Archaeologia Bulgarica*, XX, 3 (2016), p. 17-31.
- Oberländer-Târnoveanu 2009
- E. Oberländer-Târnoveanu, *Supliment de raport de expertiză*, București, 2010 (Dosar penal 300/P/2010).
- Pescaru, Pescaru 2009
- E. Pescaru, A. Pescaru, *Cetățile dacice din munții Șureanu. The Dacian Fortresses of Șureanu Mountains*, Cluj-Napoca, 2009.
- Plantos 2016
- C. Plantos, *Importuri elenistice, romane și din "mediul barbar" în așezarea dacică de la Craiva-Piatra Craivii (jud. Alba)*, teză de doctorat, (10.12.2016), Universitatea Alexandru Ioan Cuza din Iași, mss.
- Rechizitoriu 2012
- Aug. Lazăr, *Rechizitoriu la dosarul penal 300/P/2010*, 24. 09. 2012, mss, atașat dosarului penal.
- Rustoiu 1993
- A. Rustoiu, *Eine T-Fibel mit Scharniereinrichtung aus Căpâlna (Kr. Alba)*, *Apulum*, XXVII-XXX, 1990-1993, p. 155-161.
- Rustoiu 1996
- A. Rustoiu, *Meturgia bronzului la Daci*, București, 1996.
- Rustoiu 2005
- A. Rustoiu, *Dacia și Italia în sec. I a. Chr. Comerțul cu vase de bronz în perioada republicană târzie (Studiu preliminar)*, în: *Comerț și civilizație: Transilvania în contextual schimburilor comerciale și culturale în antichitate*, C.Cosma, A. Rustoiu Ed. Mega, Cluj-Napoca, 2005, p. 53-117.
- Rustoiu 2016
- A. Rustoiu, „Commentaria archaeologica et hystorica (II)“, *Banatica*, 26, I, Arheologie, Cluj-Napoca, 2016, p. 73-100.
- Spânu 2012
- D. Spânu, *Tezaurile dacice. Creația în metale prețioase în Dacia preromană*, București, 2012.

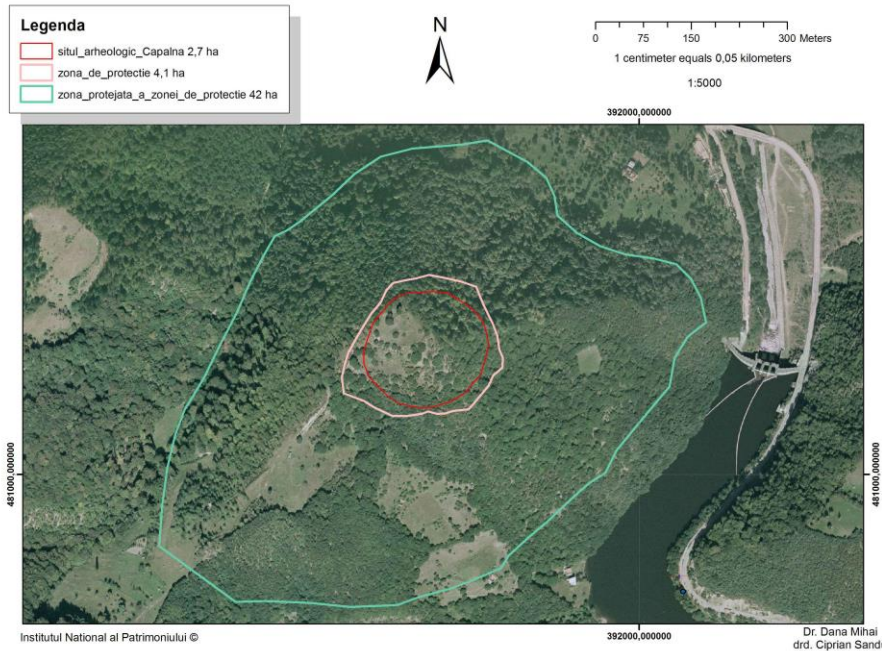

Fig. 1. Cetatea dacică de la Căpâlna, cu indicarea sitului, a zonei de protecție și a zonei protejate a sitului (sursa <https://patrimoniu.gov.ro/images/rapoarte-unesco-2015/Raport-de-monitorizare-Cetatile-Dacice-din-Muntii-Orastiei-2015.pdf>).Punctul galben: *Feriga*.

Fig. 2. Vedere aeriană asupra cetății Căpâlna, dinspre nord-vest. Săgeata indică groapa de mari dimensiuni, din 2001, vizibilă (Foto Zoltan Czajlik MNIT).

Fig. 3. Detaliu cu Vârful Cetății (alt. 610 m) pe care se află cetatea dacică Căpâlna. Vedere dinspre vest (foto M.-M. Ciută, 2007).

Fig. 4. Panoul indicator aflat la intrarea în cetate, cu planul topografic al fortificației, unitățile de cercetare arheologică și explicațiile aferente (foto M.-M. Ciută, 2007).

a

b

c

Fig. 5a-c. Fotografii ale colierului și cerceilor, aflate pe *floppy-disk*-ul recuperat de investigatori în aprilie 2005 (sursa: Dosarul penal 131/P/2006).

Fig. 6a-b. Groapa de braconaj semnalată în anul 2001 (foto R. Totoianu, 2005).

Fig. 7a-d. Fotografii realizate în august 2003: a. zidul turnului locuință prăbușit; b. pungă de plastic inscripția localității Deva; c-d. fragmente de cupru (bronz?) (foto R. Totoianu 2003).

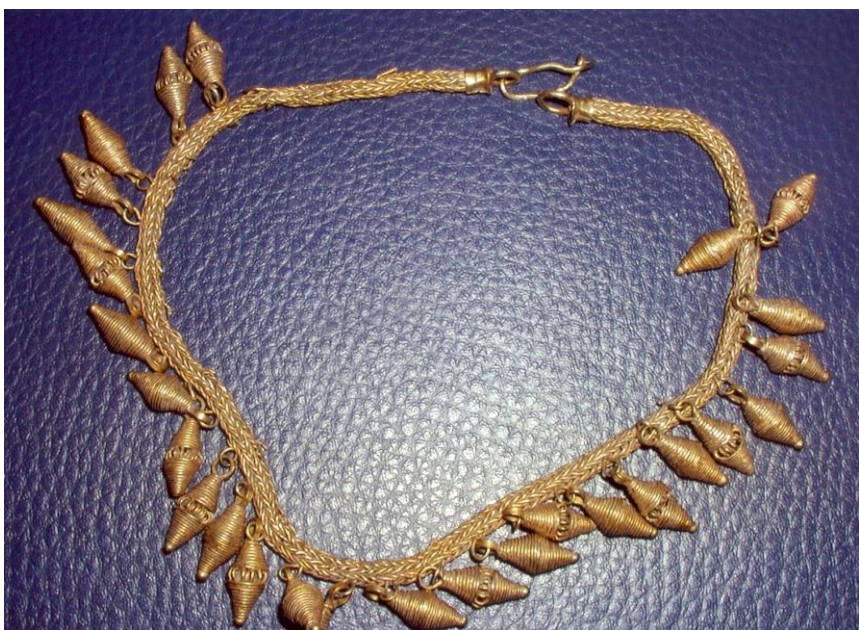

Fig. 8a-b. Fotografiiile puse la dispoziția investigatorilor de către bijutierul din Frankfurt am Main (denumirile originale ale fișierelor: a: *rumunsko 3* ; b. *rumunsko 2*;) (sursa: dosarul penal 300/P/2010).

Fig. 8c. Fotografia pusă la dispoziția investigatorilor de către bijutierul din Frankfurt am Main (denumirea originală a fișierului: c. *rumunsko 1*. (sursa: dosarul penal 300/P/2010).

Fig. 9. Colierul și cerceii la momentul preluării, la 27 ianuarie 2009.

Fig. 10. Colierul din aur cu pandantive și perechea de cercei, din aur, fotografiate în timpul repatrierii (foto: M.-M. Ciută, 2009). Lipsește un pandativ.

Fig. 11. Colierul cu pandantive, în timpul efectuării expertizei traseologice (foto B. Constantinescu 2009).

Fig. 12a-c. Pandantivele colierului. Tipul a (a-b) și tipul b (c).

Fig. 13. Sistemul de prindere al colierului.

Fig. 14. Veriga de prindere a colierului.

Fig. 15. Corpul colierului, cu urma mutării unui pandantiv.

Fig. 16. Colierul din argint cu pandantive de la Zidovar (Serbia) Sursa:
<https://www.facebook.com/archeoserbia/photos/a.1495322884112799.1073741828.1495309404114147/1633866076925145/?type=3&theater>.

Fig. 17. Cerculul nr. 1 (cel cu 4 perle).

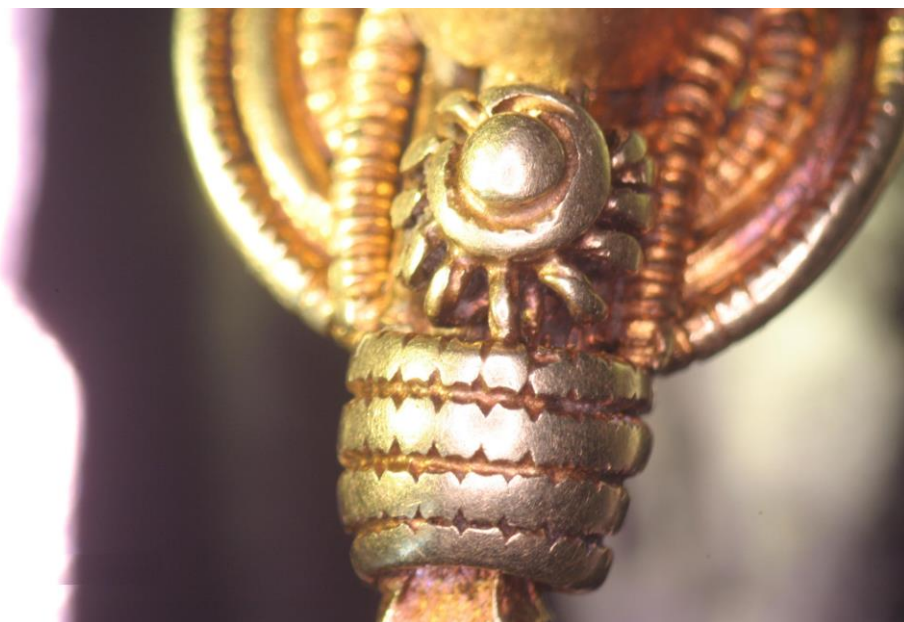

Fig. 18. Detaliu al decorului (rozeta și sudura) cerceului.

Fig. 19. Detaliu de prindere al ”perlei” din sticlă în tehnica *cabauchon*.

Fig. 20. Detaliu privind tehnica răsucirii la veriga cerceilor.

Fig. 21. Macrofotografie cu detalii ale depunerilor de sol de pe cercei.

Fig. 22. Pereche de "cercei tracici cu nodul lui Herakles" oferită la vânzare de o firmă din Londra
(https://antiquities.co.uk/index.php?option=com_eshop&view=product&id=4591&catid=35&Itemid=276).

Fig. 23a-b. Imagini din timpul efectuării investigațiilor metalografice
(foto B. Constantinescu).